

Niet stapelen, maar vervangen

Evaluatieonderzoek van het proces
Niet stapelen, maar vervangen in
's-Hertogenbosch

Benjamin Bremer
Rianne Exalto
Geertje Damstra

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding	9
1.1 Onderzoeksvraag.....	9
1.2 Leeswijzer.....	9
2 Niet stapelen, maar vervangen	11
3 Onderzoeksopzet	13
3.1 Interviews.....	13
3.2 Vragenlijst.....	13
4 Schoolportretten	17
4.1 Introductie bij de schoolportretten.....	17
4.2 <i>Niet stapelen, maar vervangen</i> op Aan de Oosterplas in 's-Hertogenbosch.....	18
4.3 <i>Niet stapelen, maar vervangen</i> op de Groote Wielen in Rosmalen.....	20
4.4 <i>Niet stapelen, maar vervangen</i> op het Rondeel in 's-Hertogenbosch.....	23
5 Factsheet	27
5.1 De inzet van 'Niet stapelen, maar vervangen' op de scholen.....	27
5.2 Doelen van <i>Niet stapelen, maar vervangen</i>	29
5.3 Tevredenheid over (het aanbod van) de Bossche Educatieve Makelaars.....	32
5.4 Aanbevelingen voor nieuwe scholen.....	32
6 Conclusies en aanbevelingen	33
6.1 Conclusies.....	33
6.2 Aanbevelingen.....	36
Bijlage 1 Interviewleidraad	39
Bijlage 2 Vragenlijst	40
Bijlage 3 Tabellenrapport	47

In opdracht van:

PO-Raad

Stichting Schoolbesturen Primair Onderwijs 's-Hertogenbosch

Gemeente 's-Hertogenbosch

Huis73

GGD Hart voor Brabant

'S-Port

Knooppunt Technologie

Managementsamenvatting

Voor u ligt de managementsamenvatting van het evaluatieonderzoek van de aanpak *Niet stapelen, maar vervangen*. In 's-Hertogenbosch werken basisscholen, educatieve partners en de gemeente intensief samen met als doel het integreren van het extern educatief aanbod (bijvoorbeeld natuureducatie, leesbevordering of sport) in het lesaanbod van basisscholen. Onder de naam *Niet stapelen, maar vervangen* is een aanpak opgezet waarbij 15 pilotscholen (deels) lesmethodes en/of andere leeractiviteiten of -middelen vervangen door activiteiten van de Bossche Educatieve Makelaars (BEM). Zo creëren ze een rijkere leeromgeving, een rijker onderwijsaanbod en bieden kansen aan kinderen om zich maximaal te ontwikkelen. De activiteiten en methoden hebben betrekking op de volgende vakgebieden: sport en bewegen, technologie, natuur, milieu en duurzaamheid, cultuur, lezen en gezondheid.

In opdracht van Stichting Schoolbesturen Primair Onderwijs 's-Hertogenbosch (SSPOH) en de PO-Raad heeft Oberon een evaluatie uitgevoerd naar het gebruik van en behoeften omtrent *Niet stapelen, maar vervangen*. In dit onderzoek stonden de volgende vier onderzoeksvragen centraal:

1. Wat zijn visie en doelen van 'Niet stapelen, maar vervangen' en wat is de beoogde werkwijze?
2. Hoe zien het huidige aanbod en de huidige werkwijze op scholen eruit?
3. Wat zijn de ervaringen van de scholen met 'Niet stapelen, maar vervangen' en wat zijn daarbij de belangrijkste succesfactoren en knelpunten?
4. Wat zijn de ervaren opbrengsten voor de schoolleider, leerkrachten en leerlingen volgens de scholen?

De evaluatie is uitgevoerd in de periode februari – oktober 2020. Voor het onderzoek zijn interviews afgenomen op drie pilotscholen, wat geresulteerd heeft in drie casebeschrijvingen. Daarnaast is een vragenlijst afgenomen op de 15 scholen in 's-Hertogenbosch die werken met *Niet stapelen, maar vervangen*. De vragenlijst is met name ingevuld door de directeuren van de scholen en coördinatoren uit de scholen van *Niet stapelen, maar vervangen*.

Schoolportretten

In de portretten zijn drie scholen beschreven die al langer werken met *Niet stapelen, maar vervangen*. In gesprekken met schoolleiders en medewerkers is ingegaan op de doelen, werkwijze en resultaten van deze aanpak op de scholen. Uit de gesprekken blijkt dat de scholen op verschillende manieren werken met *Niet stapelen, maar vervangen*. Scholen werken bijvoorbeeld met een bepaalde methode, waar de school *Niet stapelen, maar vervangen* en de aanbodsdoelen dan naast legt. Een andere werkwijze is het samenstellen van een eigen curriculum of het integreren van vakken. Deze eigen invulling van de werkwijze wordt door scholen als een waardevol element gezien om *Niet stapelen, maar vervangen* te laten slagen. Uit de gesprekken blijkt daarnaast dat de scholen erg enthousiast zijn over en tevreden zijn met deze aanpak. Ze zien dat de leerlingen enthousiast zijn, vaker creatieve ideeën hebben en dat het externe aanbod meer past bij de wensen van de scholen.

Vragenlijst

In de vragenlijst is gevraagd naar (het behalen van) de doelen, het integreren van het externe aanbod en het effect op de leerlingen van *Niet stapelen, maar vervangen*. Uit de vragenlijst blijkt dat de scholen zowel doelen hebben met betrekking tot leerlingen als doelen met betrekking tot onderwijsinhoud en curriculum. De twee doelen die op alle scholen benoemd worden zijn het verrijken van het curriculum met aanbod van de BEM en het vergroten van de leerlingmotivatie. De gestelde doelen worden door de meerderheid van de scholen (gedeeltelijk) behaald.

De scholen zijn over het algemeen tevreden over (de kwaliteit van) het externe aanbod en over het contact met de BEM. Voor het leergebied Technologie zijn de scholen hier het minst tevreden over in vergelijking met de andere leergebieden. Ook blijkt dat de scholen goed in staat zijn de doelen die aan het aanbod van *Niet stapelen, maar vervangen* gekoppeld zijn, per vakgebied in kaart te brengen en in het curriculum op te nemen. Het nemen van de regie over het aanbod van de BEM lukt voor de meeste leergebieden goed.

Overkoepelende conclusies

Aan de hand van de informatie die opgehaald is uit de vragenlijst en de gesprekken op de drie pilotscholen hebben we de onderzoeksvragen beantwoord en vervolgens de conclusies beschreven. Voor de volledige beantwoording van de onderzoeksvragen, verwijzen we u naar paragraaf 6.1 van het onderzoeksrapport.

Het uitgangspunt van *Niet stapelen, maar vervangen* was om het externe aanbod op scholen zo in te zetten, dat dit de reguliere lessen (deels) vervangt er niet nog eens bovenop komt. Hiervoor is het aanbod inzichtelijker gemaakt, met de BEM als schakel tussen de scholen en de aanbieders. De scholen zien de noodzaak hiervan in, wat ertoe leidt dat zij aan deze aanpak deelnemen en zich hier ook betrokken bij voelen. Over het algemeen wordt deze aanpak positief op de scholen ontvangen.

De scholen ervaren al verschillende opbrengsten van *Niet stapelen, maar vervangen*, zowel voor de schoolontwikkeling als voor de leerlingen. De inzet van de BEM en het overzicht in het externe aanbod ondersteunt scholen steeds meer in het denken vanuit aanbodsdoelen. Extern aanbod wordt nu steeds vaker gekozen op basis van de aanbodsdoelen en steeds minder vaak 'omdat het leuk is'. Deze omslag in denken leidt ertoe dat reguliere lessen in toenemende mate vervangen worden door extern aanbod en dat scholen hier de regie in hebben. Scholen noemen dat de omslag om meer te denken vanuit aanbodsdoelen, in toenemende mate plaatsvindt en ook ondersteunend is aan de schoolontwikkeling. Zo geven sommige scholen aan dat zij hierdoor steeds meer de lesmethodes los durven laten. Andere scholen geven aan dat *Niet stapelen, maar vervangen* hen ondersteunt in het ontwikkelen van een eigen curriculum.

Voor de leerlingen noemen de scholen als belangrijkste opbrengsten dat het de motivatie van leerlingen verhoogt, dat leerlingen meer verschillende vaardigheden ontwikkelen en dat ze ook meer leren van het externe aanbod nu dat beter in het curriculum is ingebed.

Over het algemeen concluderen we dat *Niet stapelen, maar vervangen* nog volop in ontwikkeling is. Zowel de digitale zoekmachine als de werkwijze op de scholen. De scholen kijken uit naar het moment dat zij met de digitale zoekmachine aan de slag kunnen gaan en hopen dat deze aanpak zich verder kan door ontwikkelen. Het lukt scholen steeds beter om te denken vanuit aanbodsdoelen, meer regie te krijgen op het aanbod en dit daadwerkelijk *vervangend* in te zetten en niet complementair aan het reguliere aanbod. De werkwijze moet nog wel een stevigere plek in de scholen krijgen. Vaak zijn er nu één of twee kartrekkers vanuit de school, maar is de werkwijze nog niet doorgesijpeld naar de rest van het team. Om deze aanpak verder door te ontwikkelen en binnen de scholen uit te rollen, is nog meer tijd nodig.

Aanbevelingen

Aan de hand van de resultaten en de conclusies hebben we de volgende aanbevelingen geformuleerd:

- **Verbetering van de dienstverlening.** Over twee leergebieden zijn scholen minder tevreden over het externe aanbod en afstemming met de BEM. Door deze dienstverlening gelijk te trekken tussen leergebieden, zorgt dat voor duidelijkere verwachtingen naar scholen en kan dat scholen stimuleren om de aanpak NSMV voor meer leergebieden in gaan zetten.
- **Breng leerlingprestaties- en ontwikkelingen in kaart.** Om uitspraken te kunnen doen over de effectiviteit van *Niet stapelen, maar vervangen* is het nodig om de ontwikkelingen van de deelnemende leerlingen over de tijd in kaart te brengen. Hierbij kan men denken aan zowel leerprestaties als andere ontwikkelingen, zoals de motivatie van leerlingen.
- **Herhaling en uitbreiding van het onderzoek.** Door de aanpak NSMV te monitoren, kunnen de uitkomsten als sturingsinformatie benut worden. Om ook de effecten in kaart te brengen, zowel de effecten op leerlingen als de effecten op schoolontwikkeling, is uitbreiding van het onderzoek aanbevolen.

- **Ondersteun en faciliteer leerkrachten in het werken met *Niet stapelen, maar vervangen*.** Om de aanpak van *Niet stapelen, maar vervangen* verder te verspreiden onder collega's en andere scholen is het belangrijk dat zij hierin gefaciliteerd worden. Bijvoorbeeld in tijd en ruimte, maar ook door middel van collegiale visitaties en het verder ontwikkelen van de digitale zoekmachine.
- **Neem als schoolbestuur een sterk faciliterende rol in het proces.** Om het werken met *Niet stapelen, maar vervangen* zo goed mogelijk te implementeren, hebben schoolbesturen een belangrijke rol in het faciliteren en motiveren van scholen.

1 Inleiding

In 's-Hertogenbosch werken basisscholen, educatieve partners en de gemeente intensief samen met als doel het integreren van extern educatief aanbod (bijvoorbeeld natuureducatie, leesbevordering of sport) in het lesaanbod van basisscholen. Onder de naam 'Niet stapelen, maar vervangen' is een aanpak opgezet waarbij pilotscholen (deels) lesmethodes en/of andere leeractiviteiten of -middelen vervangen door activiteiten van de Bossche Educatieve Makelaars (BEM), om zo een rijkere leeromgeving, een rijker onderwijsaanbod te creëren en kansen te bieden aan kinderen op zich maximaal te ontwikkelen. De makelaars met bijbehorende leergebieden zijn: Huis73 (cultuur en lezen), GGD Hart voor Brabant (gezondheid), Knooppunt Technologie 073 (technologie), 'S-Port (sport en bewegen) en de gemeente 's-Hertogenbosch (natuur, milieu en duurzaamheid en tevens co-financier van alle overige makelaars).

Stichting Schoolbesturen Primair Onderwijs 's-Hertogenbosch (SSPOH) heeft nu bij de PO-Raad een innovatievraag ingediend waarmee ze erachter willen komen of 'Niet stapelen, maar vervangen' aansluit bij de wensen van gebruikers en hoe dit nog beter zou kunnen. Verder wil SSPOH ook graag nagaan hoe de resultaten meetbaar kunnen worden gemaakt.

Inmiddels zijn er een acht pilotscholen in 's Hertogenbosch die al enige tijd deelnemen aan de aanpak NSMV. Zowel de pilotscholen als de recent gestarte scholen zijn in het onderzoek meegenomen. De inzichten uit het onderzoek worden gebruikt voor de verdere implementatie van *Niet stapelen, maar vervangen* en de uitrol naar andere scholen. Met de vragenlijst die in dit onderzoek wordt gebruikt ligt er daarnaast een meetinstrument dat ook in de toekomst gebruikt kan worden voor herhaalmetingen van dit onderzoek.

De PO-Raad, SSPOH, de BEM en de gemeente 's-Hertogenbosch hebben Oberon gevraagd een evaluatie uit te voeren naar 'Niet stapelen, maar vervangen'. In deze rapportage beschrijven we de uitkomsten van het evaluatieonderzoek.

1.1 Onderzoeksvraag

In het onderzoek staan de volgende vier onderzoeksvragen centraal:

1. Wat zijn visie en doelen van 'Niet stapelen, maar vervangen' en wat is de beoogde werkwijze?
2. Hoe zien het huidige aanbod en de huidige werkwijze op scholen er uit?
3. Wat zijn de ervaringen van de scholen met 'Niet stapelen, maar vervangen' en wat zijn daarbij de belangrijkste succesfactoren en knelpunten?
4. Wat zijn de ervaren opbrengsten voor de schoolleider, leerkrachten en leerlingen volgens de scholen?

Daarnaast was het de wens van SSPOH om het onderzoek zo in te richten, dat deze meting als een 0-meting kan fungeren en het onderzoek in de toekomst eventueel herhaald kan worden met dezelfde onderzoeksinstrumenten.

1.2 Leeswijzer

In deze rapportage beschrijven we de achtergrond van 'Niet stapelen, maar vervangen' (hoofdstuk 2), de onderzoeksopzet (hoofdstuk 3), gevolgd door de drie schoolportretten (hoofdstuk 4). De uitkomsten van de vragenlijst geven we weer in een factsheet (hoofdstuk 5). Tot slot beantwoorden we de onderzoeksvragen en beschrijven we de belangrijkste conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 6).

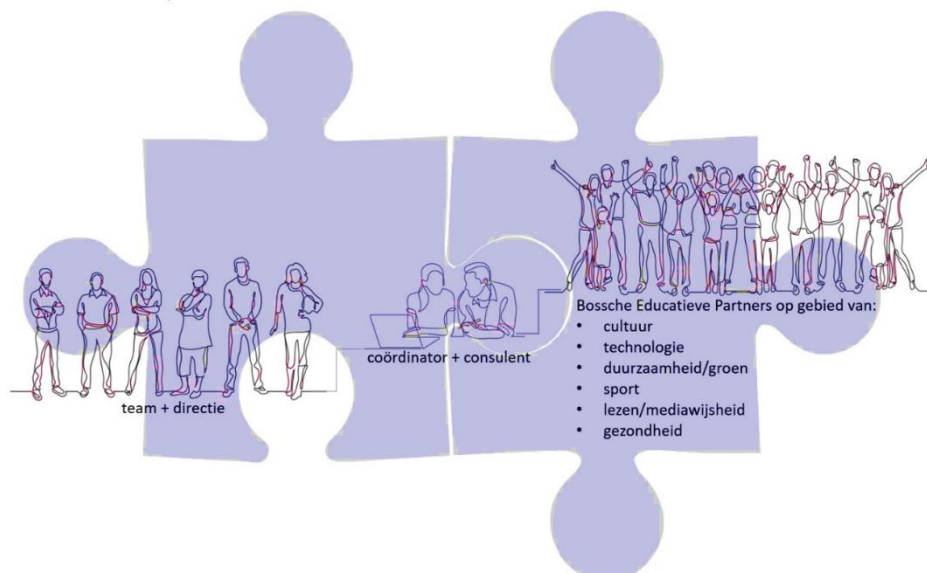
2 Niet stapelen, maar vervangen

Stichting Schoolbesturen Primair Onderwijs 's Hertogenbosch (SSPOH) is in 2016 aan de slag gegaan met de versnellingsvraag¹: 'Niet stapelen, maar vervangen'. De vraag was om het extern educatief aanbod van de educatieve makelaars in te bedden in het onderwijs en te koppelen aan aanbodsdoelen van SLO. Het aanbod op het gebied van gezondheid, technologie, sport, cultuur, natuur en leesbevordering zou niet langer bovenop het reguliere onderwijsprogramma moeten worden gestapeld, maar het curriculum (deels) vervangen. Om dit te kunnen realiseren is een zoekmachine met een database² ontwikkeld waarin het actuele activiteitenaanbod van de makelaars is gekoppeld aan aanbodsdoelen van de verschillende vakken. Scholen hebben de regie en kiezen aanbod dat past binnen hun onderwijs. Soms vervangt een schoolteam één of meer lessen uit een methode en ook vervangen of vullen schoolteams die thematisch werken op deze wijze hun lessen.

De aanpak NSMV vraagt om een breder veranderingsproces waarbij wordt gewerkt vanuit aanbodsdoelen en waarbij het externe aanbod wordt gekoppeld aan die doelen. Daarom werken in 's-Hertogenbosch basisscholen, educatieve partners en de gemeente intensief samen om dit te realiseren. Scholen zetten hierbij coördinatoren in voor de verschillende vakgebieden en de BEM werken met consultants die vraag en aanbod bij elkaar brengen (zie figuur 1). De samenwerking krijgt vorm aan de hand van vijf bouwstenen:

1. Leerlijn en metadaten (lesmethode(s), thema's en extern aanbod gekoppeld aan aanbodsdoelen);
2. Onderzoek en ontwikkeling (evaluatie en effectonderzoek ten behoeve van doorontwikkeling);
3. Opleiden en organiseren (in co-creatie veranderen scholen, BEMers en gemeente hun eigen en gemeenschappelijke organisatie met – waar nodig – training);
4. Communicatie en planning (website www.nsmv.nl en afstemming en jaarplanning tussen scholen en BEMers op orde);
5. Beleid en financiën (*Niet stapelen, maar vervangen* is opgenomen in gemeenschappelijk beleid en een gemeenschappelijk begroting voor alle betrokken partners).

Figuur 1. Co-creatie tussen school/kindcentrum (links) en BEM (rechts).

¹ <https://www.samenslimmerpo.nl/video/startfilm-hoe-kun-je-differentieren-met-onderwijsprojecten>

² Eind 2020 is het prototype van een digitale Niet stapelen maar vervangen tool gereed, waarmee leermiddelen van scholen, aanbod van makelaars aan elkaar gekoppeld zijn met SLO-aanbodsdoelen.

Het achterliggende doel van *Niet stapelen, maar vervangen*, dat is vastgelegd in een convenant met betrokken partijen, is het creëren van kansen voor kinderen: “Elk kind verdient het om de wereld om zich heen in volle glorie te onderzoeken, zijn talenten te ontdekken en zich maximaal te ontwikkelen. Om te worden wie je wilt zijn, heb je wortels nodig in een vruchtbare bodem en de tools om je weg te vinden in onze steeds veranderende samenleving om zelf te ontdekken wat er allemaal mogelijk is.”

Tot nu toe zijn de geluiden over *Niet stapelen, maar vervangen* erg positief. Er staat een goede basis voor de koppeling tussen extern educatief aanbod en aanbodsdoelen in de vorm van een zoekmachine met database. De eerste scholen zijn hiermee aan de slag gegaan en vervangen (een deel van) de leerstof uit de methode of thema’s en andere leermiddelen door aanbod van de BEM op zes leergebieden: cultuur, technologie, natuur, milieu en duurzaamheid, sport en bewegen, lezen en gezondheid. Leerkrachten geven aan dat ze hun lesaanbod hebben verrijkt. Ze zijn niet vaker gebruik gaan maken van het aanbod van de makelaars, maar wel doelgerichter. Dat wordt als waardevol ervaren, omdat een rijkere leercontext voor kinderen ontstaat.

Nu de eerste scholen een tijdje aan de slag zijn met de nieuwe werkwijze is het tijd om de interventie te evalueren en te kijken of en hoe deze uitgebouwd kan worden naar andere leergebieden, andere educatieve partners en/of meerdere scholen.

3 Onderzoeksopzet

De evaluatie is uitgevoerd in de periode februari – oktober 2020. In eerste instantie zou de evaluatie in mei afgerond worden, maar door de corona-crisis is in overleg met SSPOH en de PO-Raad besloten om het onderzoek in oktober af te ronden. De data voor deze evaluatie zijn in september 2020 verzameld en zijn op twee wijzen verkregen: interviews en een digitale vragenlijst. Hieronder lichten we beide onderdelen toe.

3.1 Interviews

Door de projectleider zijn drie pilotscholen geselecteerd voor deelname aan de interviews. Deze scholen werken al langere tijd met ‘Niet stapelen, maar vervangen’ en hadden al voldoende ervaring opgedaan om hen hierover te bevragen. In de interviews zijn de volgende onderwerpen besproken:

- Beoogde doelen.
- Werkwijze.
- Uitvoering.
- Ervaringen.
- Ervaren opbrengsten voor de school, leerkrachten en leerlingen.

Per school zijn er twee interviews gevoerd: een interview met de directeur en een interview met een of twee coördinator(en). De interviews zijn live op de schoollocatie en door middel van videobellen gevoerd aan de hand van een semi-gestructureerde interviewleidraad (zie Bijlage 1). In tabel 1 staat welke scholen hebben deelgenomen en welke respondenten we hebben gesproken.

Tabel 1. Overzicht scholen en respondenten interviews

Deelnemende school	Functies respondenten	Aantal respondenten
Kindcentrum aan de Oosterplas	Directeur en coördinator	2
Kindcentrum de Groote Wielen	Directeur en coördinator	2
Kindcentrum het Rondeel	Directeur en coördinatoren	3
Totaal		7

Van ieder interview zijn gespreksverslagen gemaakt. Vervolgens zijn de verslagen per school geïntegreerd in een schoolportret. De schoolportretten zijn eerst aan de desbetreffende school voorgelegd, alvorens deze zijn verwerkt in de rapportage.

3.2 Vragenlijst

In totaal werken op dit moment 15 scholen met de aanpak van ‘Niet stapelen, maar vervangen’. Onder deze scholen heeft Oberon in september een vragenlijst uitgezet. In de vragenlijst kwamen de volgende onderwerpen aan bod:

- de beoogde doelen;
- het huidige aanbod op de scholen (hoeveelheid aan activiteiten, leergebieden, werkvorm van de activiteiten);
- in welke mate het aanbod door de aanpak NSMV is veranderd;
- succesfactoren en verbeterpunten;
- ervaren opbrengsten voor leerkrachten en leerlingen.

De vragenlijst is in totaal naar een panel van 32 respondenten verstuurd (afkomstig van 15 scholen). Zij konden deze vragenlijst ook aan collega's doorsturen. De respondenten zijn meermaals herinnerd aan het invullen van de vragenlijst. In het onderstaande overzicht staat de respons per school weergegeven. In totaal is de vragenlijst door 19 respondenten ingevuld, zie Tabel 2 voor een overzicht van de respondenten. Omdat de vragenlijst doorgestuurd kon worden is de vragenlijst waarschijnlijk ingevuld door zowel respondenten uit het panel als 'extra' respondenten waar de vragenlijst naar is doorgestuurd. Uiteindelijk is de vragenlijst op alle 15 scholen ten minste één keer ingevuld. Op vier scholen is de vragenlijst door twee respondenten ingevuld. We hebben ervoor gekozen in de analyse van iedere school slechts één respondent mee te nemen, omdat deze vier scholen anders naar verhouding aanzienlijk zwaarder zouden wegen in de resultaten.

Op elk van deze vier scholen is de vragenlijst ingevuld door in ieder geval de directeur; de tweede respondent van de scholen was een coördinator van een specifiek vakgebied. De antwoorden tussen de directeur en de tweede respondent waren in dezelfde strekking, hier zaten geen grote verschillen tussen. Op één school hadden de directeur en coördinator de vragenlijst gezamenlijk ingevuld en exact dezelfde antwoorden gegeven. Omdat op alle vier de scholen de directeur de vragenlijst heeft ingevuld, op de andere scholen de vragenlijst vaak ook door de directeur was ingevuld en omdat de verwachting is dat de directeuren een breder beeld hebben bij *Niet stapelen, maar vervangen* voor alle vakgebieden dan specifieke coördinatoren is ervoor gekozen de antwoorden van de directeuren mee te nemen in de analyse voor deze vier scholen.

Tabel 2. Overzicht respons vragenlijst

Deelnemende school	Aantal respondenten
BS Noorderlicht	1
KC aan de Oosterplas	1
KC Caleidoscoop	1
KC de Grootte Wielen	2
KC de Hobbit	1
KC de Hoven	1
KC de Ontdekking	2
KC de Springplank	1
KC de Terp	1
KC de Wijboom	1
KC den Krommenhoek	1
KC het Rondeel	2
KC Palet	1
KC Wittering	1
LW Beekmanschool	2
Totaal	19

De vragenlijst is vooral ingevuld door de directeur (12 keer). In Tabel 3 staat een overzicht van de functies van de respondenten.

Tabel 3. Functieoverzicht respondenten

Functie*	Aantal
Directeur	12
Leerkracht onderbouw	4
Cultuurcoördinator	3
Leerkracht bovenbouw	3
Coördinator gezondheid	1
Coördinator sport en bewegen	1
Coördinator technologie	1
Lees- of taalcoördinator	1
Vakleerkracht lichamelijke opvoeding	1
Leerkracht middenbouw	1
Anders, namelijk ³	7

* Respondenten konden meerdere functies opgeven.

Na de afname van de vragenlijst, zijn de beschrijvende statistieken verwerkt in een tabellenrapport, zie Bijlage 3. Door het kleine aantal respondenten, zijn er geen analyses uitgevoerd naar verschillen tussen groepen respondenten. Vervolgens zijn de uitkomsten geanalyseerd en opgenomen in de factsheet, zie Hoofdstuk 5.

³ Bouwcoördinator onder- en bovenbouw, coördinator muziek (2 keer), innovator Gestaltleren kernconcepten, medecoördinator sport en bewegen, rekencoördinator, specialist taal, rekenen, begaafdheid en gedrag.

4 Schoolportretten

4.1 Introductie bij de schoolportretten

De schoolportretten geven een inkijkje op drie scholen die al enige tijd werken volgens de aanpak *Niet stapelen, maar vervangen*. In de portretten wordt regelmatig gesproken over aanbodsdoelen en makelaars, we leggen hieronder kort uit wat daarmee bedoeld wordt.

Aanbodsdoelen

Op de [website](#) van SLO staan de leergebieden primair onderwijs: Kunstzinnige oriëntatie, Oriëntatie op jezelf en de wereld, Digitale geletterdheid en Bewegingsonderwijs, voorzien van inhoudslijnen en een overzicht van het mogelijke aanbod in de vorm van aanbodsdoelen. Deze honderden aanbodsdoelen vallen allemaal onder één of meer van de 58 kerndoelen. En de aanbodsdoelen geven een richting waarin kinderen onderwerpen verkennen en ermee leren omgaan. De doelen zijn weergegeven in drie fasen (fase 1 onderbouw, fase 2 middenbouw, fase 3 bovenbouw). Schoolteams kunnen dit kader gebruiken bij de ontwikkeling van eigen onderwijsleerlijnen en hiermee bouwen aan een schooleigen curriculum.

De scholen die in 's-Hertogenbosch met de aanpak van *Niet stapelen, maar vervangen* werken maken het meest gebruik van de aanbodsdoelen binnen de leergebieden Kunstzinnige oriëntatie en Oriëntatie op jezelf en de wereld.

De aanbodsdoelen zijn ondergebracht in de verschillende inhoudslijnen binnen de leergebieden:

Kunstzinnige oriëntatie:

- Beeldende vorming
- Muziek
- Drama
- Dans
- Cultureel erfgoed

Oriëntatie op jezelf en de wereld:

- Jezelf en de ander
- De samenleving
- De ruimte om je heen
- Planten, dieren en de mens
- Tijd
- Verschijnselen uit natuurkunde en techniek

In figuur 4.1 is een voorbeeld opgenomen van een deel van de aanbodsdoelen van muziek.

Figuur 4.1. Voorbeeld van een deel van de aanbodsdoelen van muziek.

Bossche Educatieve Makelaars

In 's-Hertogenbosch zijn voor de aanpak *Niet stapelen, maar vervangen* voor zes leergebieden makelaars in het leven geroepen: de Bossche Educatieve Makelaars. De leergebieden a) gezondheid, b) sport en bewegen, c) technologie, d) cultuur, e) natuur/milieu en duurzaamheid en f) lezen hebben elk een eigen makelaar. Deze makelaar onderhoudt het contact met de coördinatoren op de scholen. De makelaar en de coördinator stemmen samen af wat de school nodig heeft aan extern educatief aanbod (meestal in de buurt van de school of in de regio), vervolgens gaat de objectieve makelaar op basis van de gevraagde aanbodsdoelen binnen het lokale netwerk van zijn/haar leergebied op zoek naar passende gastlessen, leskisten of excursies. De school houdt op deze manier de regio over het externe aanbod en zorgt dat het vervangende aanbod past bij de aanbodsdoelen van de verschillende leergebieden.

4.2 Niet stapelen, maar vervangen op Aan de Oosterplas in 's-Hertogenbosch

De directeur van Aan de Oosterplas is al vanaf het begin betrokken bij *Niet stapelen, maar vervangen*. "We wilden heel graag een zoekmachine maken waarin al het externe educatieve aanbod in 's-Hertogenbosch te vinden zou zijn. Daarmee wilden we de wildgroei aan allerlei projecten om ons heen voorkomen en het externe aanbod vervangend maken voor ons onderwijs. Daarnaast kwam uit een kwaliteitsonderzoek op onze school destijds naar voren dat we wel heel intern gericht waren en dat we de buitenwereld meer naar binnen moesten halen. En tegelijkertijd was er de wens van het team om kunst en cultuur in de school meer aandacht te geven." Dat kwam allemaal samen in de aanpak *Niet stapelen, maar vervangen* waar de school inmiddels al flink wat ervaring mee heeft. Voor dit schoolportret zijn de directeur en de cultuurcoördinator van Kindcentrum Aan de Oosterplas geïnterviewd.

Ontploffte mailbox

"In het woud van alle aanbieders van educatieve projecten wisten we vaak onze weg niet goed te vinden. De mailbox ontplofte wekelijks met aanbiedingen van leskisten, gastlessen en excursies. Er was geen beginnen aan." Toen de aanpak *Niet stapelen, maar vervangen* van start ging was de wens van scholen in 's-Hertogenbosch dan ook om daar wat aan te doen. Om te beginnen wordt er nu gewerkt met makelaars die korte lijnen hebben met de coördinator(en) op school. "De afstand tussen externe partners en de school is daardoor kleiner geworden. Het was in eerste instantie wel een flinke tijdsinvestering, maar dat betaalt zich nu uit. Voor cultuureducatie willen we nu alle domeinen aan bod laten komen, dat staat ook in ons beleidsplan. De makelaar denkt en zoekt mee en zo

zetten we verschillende gastdocenten in bij de aanbodsdoelen.” De makelaars hebben zicht op het aanbod en kunnen goed meekijken welk aanbod past bij de vraag van de school. “Als school hebben we nu geen contacten met allerlei individuele aanbieders meer nodig, zij kunnen zich melden bij de makelaar. We krijgen op dit moment bijvoorbeeld veel aanbiedingen van lespakketten over duurzaamheid. Dat zou je via een makelaar en een digitale Niet willen laten lopen in plaats van dat je zelf wijs moet worden uit al het aanbod. Zodra het aanbod uit de omgeving is gekoppeld aan aanbodsdoelen, kun je als school veel gemakkelijker keuzes maken.”

Zoekmachine

Er wordt hard gewerkt aan een digitaal systeem waarin het externe aanbod is opgenomen. Scholen denken mee over hoe dit systeem eruit moet komen te zien. Met de zoekmachine moet vraag en aanbod van externe lesprojecten beter bij elkaar worden gebracht. Scholen moeten vervangend aanbod kunnen vinden dat past bij hun manier van werken en bij de leerlijnen en doelen. Door het werken met aanbodsdoelen kunnen scholen nu heel gericht kijken wat de methode aanbiedt en wat ze kunnen en willen vervangen door extern aanbod. Ook scholen die zonder methode werken kunnen door de aanbodsdoelen hun eigen aanbod en externe lesprojecten goed integreren. Het doel is dat leerkrachten in de zoekmachine vervangend aanbod voor hun lessen gemakkelijk kunnen vinden. “Als je een les over de koe moet geven in groep 5, dan moet je met één klik kunnen zien welk extern aanbod je daarvoor kunt inzetten. Als leerkracht moet je dan de zekerheid hebben dat je het lesdoel kunt afstrepen. De excursie, in dit geval bijvoorbeeld naar de boerderij, moet de les echt vervangen.”

Werkgroep cultuur

De werkgroep cultuur is in het leven geroepen om *Niet stapelen, maar vervangen* binnen de school kracht bij te zetten. De werkgroep komt regelmatig bij elkaar om te kijken hoe het in elke bouw gaat. “We hebben nu besloten dat binnen elk thema in ieder geval vier activiteiten aan bod komen: een *Niet stapelen, maar vervangen* activiteit en een drama-, een muziek- en een beeldende activiteit. Daar komt dit jaar dans bij en volgend jaar literatuur. We proberen ook leerkrachten wat meer te verdelen over de domeinen drama, beeldend en muziek zodat ze meer kunnen zoeken naar hun eigen specialiteit. Vaak vinden leerkrachten het nog wel eng om hun eigen groep los te laten en de kinderen te laten rouleren. Stapje voor stapje proberen we dit uit. In de bovenbouw verdelen we de lessen binnen een thema nu over de leerkrachten. Dat betekent dat ze drie lessen voorbereiden en deze aan drie klassen geven. Dan kun je veel meer kwaliteit bieden dan wanneer je negen lessen moet voorbereiden.”

De school werkt met de methode DaVinci, dat is een basispakket aan lessen waar binnen thema's aan wordt gewerkt. Ook doen kinderen onderzoeksopdrachten. “De praktische opdrachten vullen we nu deels in via *Niet stapelen, maar vervangen*, dat zijn vooral de doe-activiteiten binnen één van de domeinen van cultuuronderwijs. Dat kan in de vorm van gastlessen, maar we organiseren ook teamtrainingen zodat leerkrachten bij alle domeinen zelf beter uit de voeten kunnen. Voor beeldend hebben we bijvoorbeeld een training gehad over verschillende technieken: wat kun je allemaal met de materialen die je op school hebt? En voor drama hebben we tools aangereikt gekregen voor een goede dramales. We werken nu met leskaarten die we binnen een thema heel gemakkelijk kunnen inzetten.”

Wat hebben scholen nodig

Door *Niet stapelen, maar vervangen* moeten aanbieders hun aanbod veel beter afstemmen op wat scholen nodig hebben, want scholen willen de aanbodsdoelen dekken. “Als school hebben we nu veel meer de regie. Ik bespreek met de makelaar aan welke thema's en aanbodsdoelen we willen werken en dan gaat zij kijken welk aanbod binnen 's-Hertogenbosch daar bij past. In een werkdocument houden we bij welke activiteiten we binnen de thema's aanbieden en welke aanbodsdoelen we kunnen afstrepen. Zo hoeven we niet ieder jaar het wiel opnieuw uit te vinden.”

“Binnen het thema ‘geloof’ is er bijvoorbeeld een les over de moskee, die vervangen wij door een bezoek aan de moskee hier in de buurt. Zo hoeven we de les zelf niet te geven en krijgt de les veel meer betekenis voor kinderen. De activiteiten worden echt in het aanbod geïntegreerd en we doen nu veel meer aan cultuur dan voorheen.”

Creativiteit en diversiteit

“Bij de kinderen zien we heel veel enthousiasme, er worden mooie dingen gemaakt. Via DaVinci werken de kinderen aan eigen onderzoeksvragen en met beeldend, muziek en drama maken we dat nog leuker. Omdat we alles hebben geïntegreerd wordt het voor leerkrachten ook leuker, het is niet meer hap snap, alles past bij elkaar. We kunnen kinderen veel meer betekenisvolle lessen aanbieden. We zien andere talenten en vaardigheden van kinderen. Eerder maakte iedereen hetzelfde werkje, nu zien we veel meer creativiteit. We bieden veel meer aan en we zien dat kinderen daardoor ook andere keuzes maken bijvoorbeeld voor het eindwerkstuk bij een thema. In plaats van een poster kiezen ze nu ook voor een knutselwerk, toneel of presentatie. Die diversiteit vinden we belangrijk en dat stimuleren we op deze manier.”

Tips voor andere scholen

“Je hebt echt een enthousiaste kartrekker nodig die daar in het begin ook voor vrij geroosterd wordt. Daarna kan het in taakbeleid worden opgenomen.” De school heeft natuur en techniek ook geprobeerd volgens hetzelfde model vorm te geven, maar daar is nog geen geschikte coördinator voor gevonden. Leerkrachten moeten daar ook zelf affiniteit mee hebben. “Leerkrachten moeten het zelf ook leuk vinden om te doen, zomaar iemand aanwijzen werkt niet.”

“Zet kleine stapjes, je moet niet alles tegelijk willen. Start bijvoorbeeld met muziek en pak dan ieder jaar een nieuw domein erbij. Verder moet deze manier van werken ook in beleid terug te vinden zijn en worden opgenomen in de scholingskalender. Je moet het met elkaar urgent vinden dat dit gebeurt. Vind een manier om te zorgen dat het hele team dit draagt en dat iedereen zich de manier van werken eigen maakt.”

“Het contact tussen de coördinator(en) en makelaar(s) is cruciaal. Zij moeten bereid zijn samen tot een echt goed aanbod voor kinderen te komen en een passend jaarprogramma te maken. Je moet in je onderwijs echt ruimte maken voor het externe aanbod.”

Ingeburgerd

Niet stapelen, maar vervangen heeft het onderwijs en externe aanbieders bij elkaar gebracht. Ze zijn beter naar elkaar gaan luisteren. “Het aanbod past beter en we maken er meer gebruik van. We hebben als school zelf de regie, wij bepalen hoe het aanbod er uit ziet. Het heeft ons als school sterker gemaakt en we kunnen voor kinderen nu meer mogelijk maken. We hopen dat het niet wegzakt, dat we dit met elkaar kunnen vasthouden en dat het echt ingeburgerd raakt in het onderwijs. De buitenwereld opzoeken en binnen halen, dat moeten we echt vasthouden. Verder blijven we natuurlijk kritisch naar het budget kijken, welke en hoeveel activiteiten kunnen we voor dat budget inkopen? Vaak kun je met subsidie wel een impuls geven bijvoorbeeld op het gebied van muziek of techniek. Vanuit die subsidie kun je dan iets opzetten en zorgen dat het iets blijvends wordt binnen de school. We willen graag nog meer ideeën en inspiratie opdoen bij andere scholen, dat zou bijvoorbeeld kunnen door reviews te geven in de zoekmachine.”

4.3 Niet stapelen, maar vervangen op de Groote Wielen in Rosmalen

De directeur van de Groote Wielen werd een paar jaar geleden door haar bestuur gevraagd om mee te denken over en mee te werken aan het implementeren van *Niet stapelen, maar vervangen* en het nadenken over de combinatie met aanbodsdoelen. Nu werkt ze één dag per week aan de implementatie van *Niet stapelen, maar vervangen* op verschillende scholen in 's-Hertogenbosch. “Soms werken scholen met een methode en leggen we *Niet stapelen, maar vervangen* en de aanbodsdoelen daarnaast, soms is het ook helemaal open en willen scholen

een schooleigen curriculum samenstellen bijvoorbeeld voor kunstzinnige oriëntatie. We bekijken de invulling per school, dat kan heel verschillend zijn. Het moet bij de school passen.” Inmiddels heeft *Niet stapelen, maar vervangen* ook op haar eigen school een plekje gekregen. Voor dit schoolportret zijn de directeur en de coördinator cultuur en natuur/milieu, duurzaamheid geïnterviewd.

Een schip vol mogelijkheden

“Op de Groote Wielen zijn we al snel ingestapt bij *Niet stapelen, maar vervangen*. We waren bezig met het scherp krijgen van onze visie en het werken aan gedeeld leiderschap. Daar paste *Niet stapelen, maar vervangen* heel goed bij.” Een aantal jaren geleden is de school al begonnen met dromen over het geïntegreerd aanbieden van verschillende vakken binnen de leergebieden cultuur en wereldoriëntatie. Met *Niet stapelen, maar vervangen* leek er een schip met mogelijkheden voorbij te komen. “Er is heel veel mogelijk, maar er moet ook wel hard aan gewerkt worden. Hoe geef je 300 kinderen iets van cultuur mee? Daar heb je wel een helder stappenplan en een goede leerlijn voor nodig.”

De school kijkt nu heel kritisch naar al het culturele aanbod en alle uitstapjes die aangeboden worden. “We kijken bij welk thema en welk aanbodsdoel we het externe aanbod zouden kunnen inzetten en als het niet past dan doen we het niet. Nu we alle lesaanbod van de eigen leerkrachten en van externe aanbieders langs de aanbodsdoelen leggen zien we pas heel scherp wat we dubbel doen en waar we steekjes laten vallen. Dat kunnen we nu beter per vakgebied regisseren.”

Thema's centraal

De school werkt nu met Leskracht: een methodiek die de kaders aangeeft, maar de inhoud en de thema's bedenkt het team zelf. Thema's zijn bijvoorbeeld 'zoogdier en mens', 'duurzaam leven' en 'feesten'. “Door middel van de aanbodsdoelen kunnen we verschillende vakgebieden geïntegreerd aanbieden binnen een breed thema waarin ook ruimte is voor eigen onderzoeksvragen van leerlingen.”

“Het uiteindelijke doel is dat we met de thema's een driejaarlijkse cyclus kunnen vullen op het gebied van wereldoriëntatie en kunstzinnige oriëntatie waarbij alle aanbodsdoelen aan bod komen. We willen deze vakgebieden op een zinvolle en leuke manier invullen met de eigen lessen van de leerkrachten en extern aanbod. Daarmee leggen we een basis waarop we flexibel kunnen voortborduren en waar ook de leervragen van kinderen een plekje kunnen krijgen. Onze school richtte zich voorheen heel erg op taal en rekenen, maar de andere vakken hebben volgens ons meer aandacht nodig, daarbij past een andere aanpak waarmee we kinderen ook echt willen motiveren.”

De school heeft de grote lijnen voor muziek en beeldend binnen de thema's uitgezet, ook drama gaat nu onderdeel uitmaken van de thema's. Verder zou de Groote Wielen technologie graag binnen de thema's onderbrengen, maar daar is binnen de school nog geen geschikte coördinator voor gevonden. “Wat we nu hebben willen we graag uitbouwen en verdiepen.”

Geen lespakketten meer

Doordat de school nu gericht is op aanbod gaat vragen worden aanbieders aangespoord om beter te kijken wat de school nodig heeft. “Voorheen kon je bijvoorbeeld kiezen uit drie lespakketten van een externe educatieve aanbieder, dat moet dan net bij jouw school en de doelen passen. Nu stellen wij de vraag en hebben we in beeld welke aanbodsdoelen we willen dekken met extern aanbod.” Dit vraagt van de aanbieders veel meer maatwerk, maar de scholen kunnen op deze manier het aanbod veel beter integreren in hun lesaanbod.

“Het is soms nog wel een zoektocht naar welk aanbod past bij wat wij als school willen. Daarbij spelen kosten ook een rol, soms wordt iets gratis of relatief goedkoop aangeboden maar past het niet bij de aanbodsdoelen of komt het op het verkeerde moment in het schooljaar. Als je daarop ingaat ga je dit aanbod stapelen boven op je lesaanbod, dat willen we niet meer. We willen nu een overzicht van het aanbod in 's-Hertogenbosch met het bijbehorende prijskaartje, dan hebben we zelf de regie en kunnen we zelf keuzes maken. We willen ook liever losse lessen of activiteiten dan (les)pakketten, dat kunnen we veel beter integreren binnen de thema's. Als ik

bijvoorbeeld alleen een gastles van een imker wil, wil ik niet een heel pakket met ook nog een lesbrief en een excursie. Ik wil alleen dat deel kunnen kiezen dat bij de aanbodoelen past.”

De makelaars denken nu veel meer met de school mee over hun aanbod, er is overleg over wat de school nodig heeft, dat is echt anders dan een paar jaar geleden. “Dan bestelden we aan het begin van het jaar leskisten en kozen we voorstellingen uit, maar we hadden geen idee of dat zou passen binnen het thema of bij de aanbodoelen. En als de leskist dan op de stoep stond dan dacht je: ‘o, ja dat had ik ook nog besteld’. Nu krijgen we ook nog veel dingen aangeboden zoals een gratis hockeyclinic of trampolinespringen. Als je dat allemaal zou doen dan ga je stapelen en past het niet meer in het lesprogramma. We plannen nu een heel schooljaar en hebben dan een overzicht van uitstapjes en gastlessen die precies binnen de aanpak NSMV en het thema passen en die een deel van ons lesaanbod vervangen.”

Digitale zoekmachine

“We kunnen nu veel beter zelf kiezen wat we de school binnenhalen, we leren zelf de juiste vraag te stellen. Wat hebben wij als school nodig? Nu er gewerkt wordt aan een digitale zoekmachine waarmee het externe aanbod in ‘s-Hertogenbosch ontsloten wordt hopen we dat we nog beter kunnen kiezen welke externen we binnen halen bijvoorbeeld op het gebied van beeldend of muziek. We hopen dat dit echt een goed overzicht wordt waar iedereen uit kan putten. Als onderdeel van of aanvulling op de zoekmachine zou het fijn zijn om uit te wisselen welke activiteiten andere scholen doen. Zo weet je wat de mogelijkheden zijn en kun je inspiratie opdoen. In de digitale zoekmachine zouden scholen elkaar moeten kunnen informeren over succesvolle en waardevolle activiteiten.”

Expertgroep

De coördinator is samen met de expertgroep eerst aan de slag gegaan met muziek en beeldende vorming. “We hebben de aanbodoelen in beeld en deze hebben we naast onze muziekmethode gelegd. Nu zijn we een programma aan het samenstellen dat de methode en onze eigen lessen deels kan vervangen. Via de makelaar zoeken we mensen die gastlessen kunnen geven of die workshops voor het team verzorgen. Zo kunnen we de hele leerlijn muziek op een waardevolle manier invullen. We hebben nu bijvoorbeeld contact met een trombonist die gastlessen geeft, daar bedenken we dan echt een programma mee binnen het thema. Het is niet meer een los gastlesje. Voor beeldend hebben we dat ook geprobeerd, maar dat is nog niet gelukt. We moeten zelf soms ook nog leren om een heldere vraag te stellen, wat heb je nodig van de kunstenaar en wat kan hij of zij bieden. Wij moeten de aanbodoelen helder voor ogen hebben en kijken welke externen daarbij passen. *Niet stapelen, maar vervangen* helpt ons om beter naar die doelen te kijken. We weten beter waarom we iets wel of niet doen. We hebben de grote lijnen van het werken met *Niet stapelen, maar vervangen* nu wel te pakken, maar de uitwerking van details heeft nog meer tijd nodig. Het duurt even voordat de nieuwe manier van werken bij iedereen geland is.”

Anders naar kinderen kijken

De meerwaarde van *Niet stapelen, maar vervangen* is dat alles binnen een thema past, het wordt een logisch geheel en dan leren kinderen er wat van. Ze herkennen uitstapjes en gastlessen nu binnen de context van het thema. “Eerder waren het vooral extraatjes, dat was dan leuk en daarna gingen we weer over tot de orde van de dag. Kinderen zijn nu beter in staat om themagericht te werken, er is veel meer herkenning en ze leren er meer van.”

“Nu we op deze manier werken zien we ook geregeld hele andere kanten van kinderen, ze zijn nieuwsgierig en ze verwonderen zich. Als er een gastdocent is kun je ook eens rustig naar de kinderen in je klas kijken, dan zie je ze sprankelen en vragen stellen en je ziet het enthousiasme. Je ziet echt andere dingen van kinderen, dat je bijvoorbeeld bij een kind denkt: ‘nooit geweten dat jij dit zo interessant vond’. Kinderen zijn levendig en iedereen wordt er vrolijk van. We zien ook als team meer elkaars kracht, we vragen ons nu steeds af: wat kan ik zelf, wat doet een collega of wat laten we aan externen over. We durven dingen uit te proberen en van elkaar te leren.”

Het gaat wervelen

“De kwaliteit van gastdocenten en excursies is meestal goed, daar hebben we echt positieve ervaringen mee. De kinderen leren er veel van en de wereld komt veel meer de klas binnen. Nu we meer samen optrekken met de makelaars kunnen we de activiteiten ook beter afstemmen op de doelgroep. Met de activiteiten van externen gaat ons onderwijs meer wervelen, het brengt leven in de brouwerij. Het werkt aanstekelijk en we krijgen er ideeën van, het inspireert. Het zijn ook vaak lessen en activiteiten waar niet alle kinderen thuis mee in aanraking komen, muziekles is voor sommige kinderen echt een eyeopener. Dan groeien ze en zijn ze trots, je ziet andere kwaliteiten van kinderen.”

Tips voor andere scholen

“*Niet stapelen, maar vervangen* is een kans om iets moois op te bouwen en iets waardevols neer te zetten. Je moet wel echt tijd hebben en krijgen om dit goed neer te zetten. Voor leerkrachten lijkt het in het begin vooral een organisatorisch iets, ze hebben nog niet echt een beeld van wat het kan zijn, hoe ze het voor zich moeten zien. Het gaat vaak over de aanbodsdoelen, dat klinkt niet heel inspirerend. Je zou het grotere plaatje meer toegankelijk moeten maken, mensen moeten er zin in krijgen, het moet gaan leven in de school. Dat maakt het ook voor coördinatoren makkelijker. Als je mooie voorbeelden op een inspirerende manier kunt delen dan opent dat nieuwe deuren en krijgen mensen ideeën.”

4.4 Niet stapelen, maar vervangen op het Rondeel in 's-Hertogenbosch

Twee jaar geleden is Het Rondeel gestart met het integraal aanbieden van kunstzinnige oriëntatie en wereldoriëntatie binnen schoolbrede thema's in de vorm van ateliers in de middag. Daarbij werden de aanbodsdoelen van SLO als uitgangspunt genomen. Bij de meeste doelen verzorgen de leerkrachten de lessen, zij bereiden een les voor en geven deze les aan vier verschillende groepen tijdens het atelier. Daarnaast wordt bij een aantal aanbodsdoelen extern educatief aanbod ingezet, bijvoorbeeld in de vorm van gastlessen. Deze lessen passen naadloos in de aanpak NSMV en dekken samen met de lessen van de eigen leerkrachten alle aanbodsdoelen binnen een leergebied. Op Het Rondeel zijn er twee coördinatoren die de ateliers in goede banen leiden en dit organisatorisch en inhoudelijk mogelijk maken. Zij werken daarbij nauw samen met de directeur van de school. Voor dit schoolportret zijn ze alle drie geïnterviewd.

Ateliers

Het idee om met de aanpak *Niet stapelen maar vervangen* te gaan werken ontstond al een flink aantal jaren geleden. Er kwam veel aanbod van buiten de school via post en mail binnen, allemaal fantastische lessen, projecten en activiteiten. “Het zag er altijd superleuk uit, maar we vroegen ons af hoe we dat gepland kregen en hoe het dan moest met de andere vakken. We zijn toen gaan nadenken hoe we dat externe aanbod gestructureerd de school in konden krijgen zonder ons hele dagprogramma om te gooien.” Als antwoord werden de ateliers in het leven geroepen, gekoppeld aan aanbodsdoelen.

Zicht op aanbod

De twee coördinatoren binnen de school zijn een deel van de week vrijgeroosterd om de ateliers zo vorm te geven dat het echt past bij de school. “Om dit echt goed te kunnen doen is tijd nodig, we pakken dit samen op en dan is het nog best een klus. We pakken nu de aanbodsdoelen per leergebied er bij en vinken af wat we aanbieden. Dat kunnen onze eigen lessen zijn, maar ook extern educatief aanbod zoals gastlessen, leskisten of excursies.” In een cyclus van twee jaar kunnen de lessen binnen de thema's worden hergebruikt. Alle aanbod wordt vastgelegd in een Excel-bestand, zodat iedereen kan zien welke doelen aan bod zijn gekomen en welke lessen daarbij horen. “We zien nu goed welke doelen aan bod komen en welke niet of minder. We bieden daardoor andere werkvormen aan, ook een keer een collage maken in plaats van alleen maar schilderen, bijvoorbeeld.” Per thema zijn de

aanbodsdoelen inzichtelijk en wordt gekeken welke gedekt kunnen worden. “Bij het thema ‘De Ruimte’ kan het bijvoorbeeld gaan over licht en schaduw of zwaartekracht, we kijken dan welke doelen we kunnen afvinken en welk aanbod we kunnen plannen.”

Regie bij de school

Het doel van Het Rondeel is: niet stapelen, maar vervangen. “De titel van deze aanpak zegt het al: het externe educatieve aanbod wordt niet bovenop het lesprogramma gestapeld, maar het vervangt een deel van onze lessen.” Dat is was de school met deze aanpak beoogt. “We zorgen dat alle externe aanbod echt bij onze school past anders doen we het niet. We durven tegen externe aanbieders van lesmateriaal nu te zeggen: ‘we vinden het prima om met jullie te werken, maar wij geven aan wat we nodig hebben’. Vanuit de aanbodsdoelen hebben we daar goed zicht op en zo vormt het eigen aanbod en het externe aanbod een mooi geheel. We willen niet dat een gastles of excursie uit de lucht komt vallen, het moet echt binnen het thema en bij de aanbodsdoelen passen. Wij geven ook aan op welk moment in het jaar we dan gebruik willen maken van het externe aanbod, dat moet je wel goed van tevoren plannen.”

Betrokkenheid van de kinderen

Kinderen worden vaak heel enthousiast van de gastlessen en excursies, de school vindt het daarom zeer waardevol om dit aanbod te integreren in het onderwijsaanbod. “Bijvoorbeeld uilenballen uitpluizen of zoeken naar kriebelbeestjes, dat vinden kinderen echt ontzettend leuk. Ze kunnen dan echt iets doen en ervaren.” Toen het team het enthousiasme van de kinderen zag wilden ze de nieuwe manier van werken wel proberen, maar het was soms nog wel lastig om het oude los te laten. De kinderen zijn nu veel meer handelend en fysiek bezig en er wordt groepsdoorbroken gewerkt in de ateliers. “We zien veel minder onrust en lastig gedrag tijdens de ateliers dan tijdens reguliere lessen. De kinderen kunnen echt iets doen en zijn veel meer betrokken bij het thema en de lessen. We trekken twee keer per week een uur uit voor de creatieve lessen in de ateliers en omdat we groepsdoorbroken werken wordt dat uur ook echt benut, je kunt niet nog een kwartiertje langer met rekenen bezig zijn. Vakken als muziek en drama komen nu ook veel meer aan bod dan voorheen, niet alle leerkrachten vinden dat leuk om te geven, maar nu moet je wel omdat je vanuit de aanbodsdoelen werkt.” Door het andere aanbod worden andere kwaliteiten van kinderen zichtbaar, bijvoorbeeld op het gebied van samenwerken en creativiteit. “Kinderen krijgen dit aanbod ook lang niet altijd van thuis mee, we hebben wel eens een uitstapje naar het bos gemaakt en toen waren er kinderen die nog nooit in het bos waren geweest. Deze kinderen hebben school keihard nodig om ook met andere dingen dan taal en rekenen in aanraking te komen.”

Makelaars

De coördinatoren hebben regelmatig contact met de makelaars voor Cultuur en Natuur/milieu en duurzaamheid. In het begin was dat voor beide partijen nog wel even wennen en moesten de coördinatoren nog veel extern aanbod zelf zoeken, maar nu gaat dat al stukken beter. “Het is soms nog wel even zoeken hoe de makelaars de aanbodsdoelen op een zinvolle manier kunnen vullen. Dat krijgt wel steeds beter vorm. En je moet soms ook keuzes maken, niet alles past binnen het beschikbare budget.” De makelaars krijgen steeds beter zicht op welke aanbodsdoelen ze kunnen dekken met welk aanbod. Dat is voor hen ook een andere manier van werken dan ze gewend waren. “De makelaars moeten nu kijken welke gastdocenten passen bij de gevraagde aanbodsdoelen en wat past binnen het thema dat op school centraal staat. En de gastdocenten moeten de kinderen ook nog kunnen enthousiasmeren. Dat is soms best een zoektocht.”

Het aanbod van de makelaars

Om nog beter zicht te krijgen op het externe educatieve aanbod in en om ‘s-Hertogenbosch wordt nu een zoekmachine voorbereid. “We hopen dat je dan een goed overzicht hebt met wat er in ‘s-Hertogenbosch allemaal door wie wordt aangeboden en hoe je dit kunt inzetten om aan de aanbodsdoelen te werken. We kijken vooral

naar activiteiten in de omgeving van de school of gastlessen die op school kunnen plaatsvinden. Het moet binnen een uur te doen zijn, dat is de tijd die staat voor het atelier. Daar zijn we natuurlijk wel een beetje flexibel in, maar we proberen deze structuur meestal wel aan te houden. Soms worden gastlessen en/of materialen ook overgedragen aan de school, de eerste keer is er dan een gastles, maar daarna kunnen de leerkrachten de lessen zelf geven. Dat scheelt in de kosten en geeft leerkrachten ook inspiratie voor hun eigen lessen." Aanbieders van educatief materiaal en gastlessen gaan inmiddels ook anders kijken is de ervaring van de school, "zij kijken ook steeds beter naar de aanbodsdoelen en naar hoe hun aanbod daarbij past."

Plussen en minnen

Het grootste pluspunt van *Niet stapelen, maar vervangen* is het enthousiasme van de kinderen. Ook ouders zijn erg te spreken over de nieuwe manier van werken. Voor de leerkrachten was het in het begin wel wennen, maar doordat je vier keer dezelfde les kunt geven scheelt het ook in de werkdruk. De midden- en bovenbouw bereiden de thema's samen voor, dat is een mooie ontwikkeling. "We bereiden dezelfde onderwerpen voor, maar op een ander niveau. We helpen elkaar daarbij en doen het echt samen. We zijn heel benieuwd naar de resultaten van de kinderen op het gebied van kunstzinnige oriëntatie, ze maken nu echt een ontwikkeling door en krijgen de kans om vaardigheden te oefenen. In plaats van sporadisch een lesje kleien zit er nu echt opbouw in het aanbod. Misschien zien we bijvoorbeeld straks bij de musical in groep 8 terug dat kinderen veel aanbod hebben gehad op het gebied van dans en drama." Het wachten is nu op de zoekmachine die *Niet stapelen, maar vervangen* nog handiger moet maken. "We hopen dat we alle aanbieders daar dan naar kunnen verwijzen en dat daar het actuele aanbod goed te vinden is." Verder is het soms lastig de financiële puzzel rond te krijgen: "We hebben bijvoorbeeld een tijdje kooklessen gehad, dat was superleuk maar daar hangt wel een prijskaartje aan. We moeten ook selecteren op wat er binnen het budget past."

Tips voor andere scholen

Andere scholen die ook met *Niet stapelen, maar vervangen* en/of ateliers willen gaan werken wordt aangeraden kleine stapjes te zetten. Het Rondeel is bijvoorbeeld begonnen in de bovenbouw met ateliers voor kunstzinnige oriëntatie. Daarna is de middenbouw er bij gekomen en nu wil de school het ook uitbreiden naar de onderbouw. Vervolgens zijn ze ook van plan wereldoriëntatie op dezelfde manier vorm te geven. Verder is het belangrijk dat de coördinatie goed belegd is en dat er voor wordt gewaakt dat het externe aanbod echt langs de aanbodsdoelen wordt gelegd. "Doe alleen dat wat past bij jouw school of wat passend te maken is."

5 Factsheet

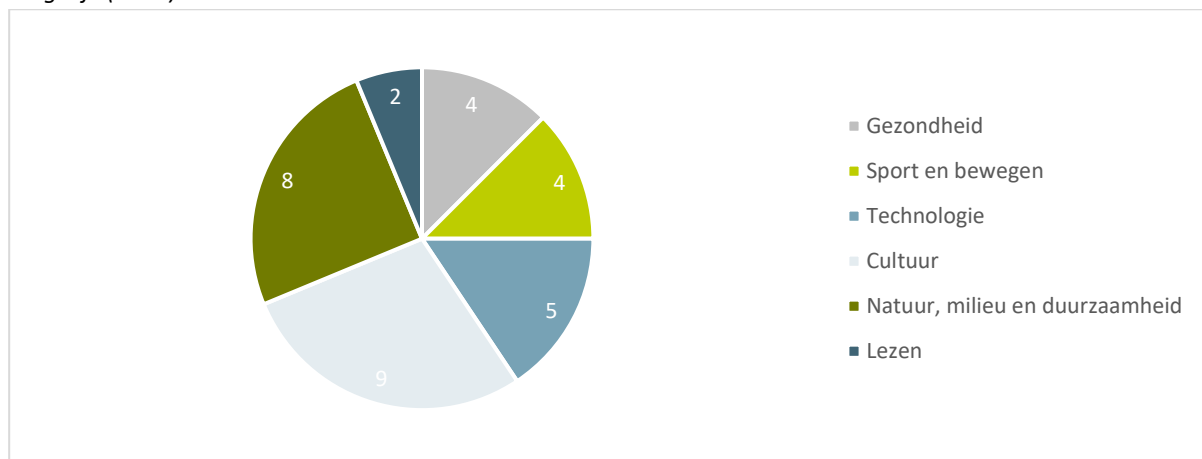
In deze factsheet geven we de belangrijkste uitkomsten uit de vragenlijst visueel weer. Deze factsheet kan de PO-Raad als basis gebruiken om een factsheet of ander product over *Niet stapelen, maar vervangen* vorm te geven en op te maken.

5.1 De inzet van *Niet stapelen, maar vervangen* op de scholen

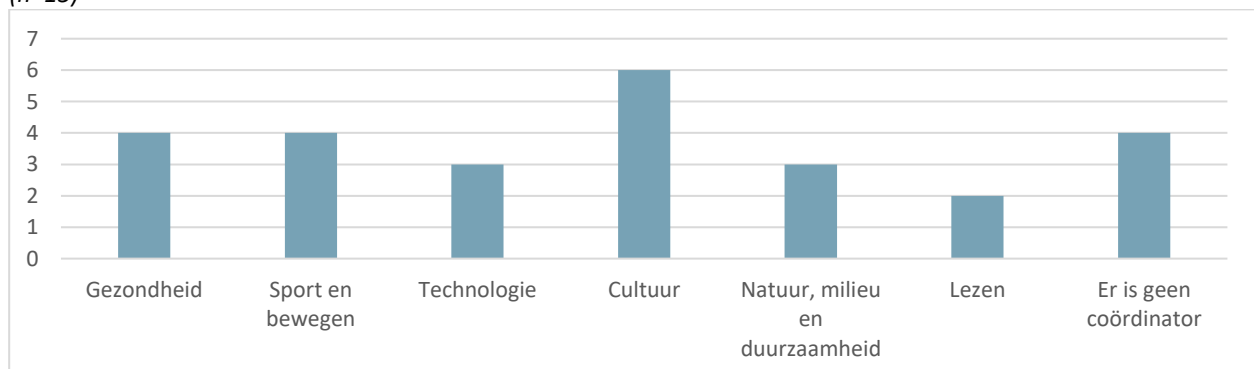
‘Niet stapelen, maar vervangen’ wordt vooral ingezet voor de leergebieden ‘cultuur’ en ‘natuur, milieu en duurzaamheid’. Op de meeste scholen is er een coördinator aangesteld voor een leergebied (in de meeste gevallen voor ‘cultuur’), op een aantal scholen is er geen coördinator is aangesteld.

Op vrijwel alle scholen is er overleg met betrokken teamleden en/of de directie over ‘Niet stapelen, maar vervangen’. Structureel overleg zien we het vaakst terugkomen omtrent de vakgebieden Gezondheid en Sport en bewegen. Voor Technologie is er het minst vaak sprake van structureel overleg.

Voor welk(e) vakgebied(en) werkt uw school met *Niet stapelen, maar vervangen*? Meerdere antwoorden mogelijk (n=15)

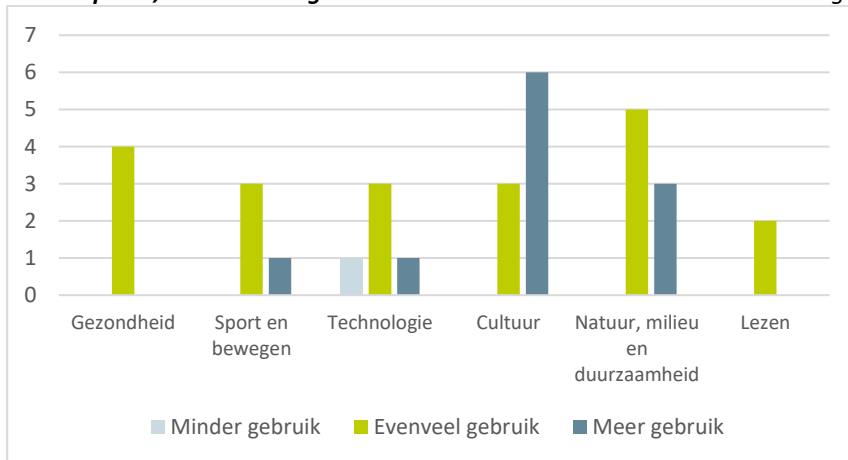

Voor welk(e) vakgebied(en) is er (inclusief uzelf) een coördinator op uw school? Meerdere antwoorden mogelijk (n=15)

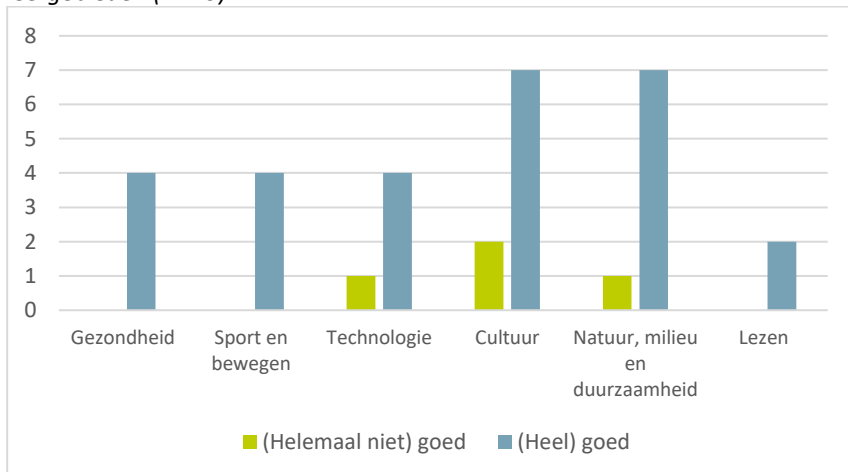

De meeste scholen noemen dat zij sinds zij werken met 'Niet stapelen, maar vervangen' ongeveer evenveel gebruik maken van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars (BEM). Ongeveer een derde van de scholen geeft in de open vragen van de vragenlijst aan dat het aanbod inzichtelijker is geworden, maar ook inhoudelijk is verbeterd. Uit de vragenlijst blijkt dat voor het vakgebied Cultuur het gebruik van het aanbod van de BEM lijkt te zijn toegenomen sinds scholen werken met 'Niet stapelen, maar vervangen'. Het lukt de meeste scholen goed om de aanbodsdoelen per vakgebied in kaart te brengen. Voor de vakgebieden Gezondheid en Sport en bewegen lukt het alle scholen goed om de regie te nemen in het gebruik van het aanbod van de BEM. Voor andere vakgebieden is dat wisselend en voor de vakgebieden Technologie en Natuur, milieu en duurzaamheid lijkt dit nog weleens moeilijker te zijn.

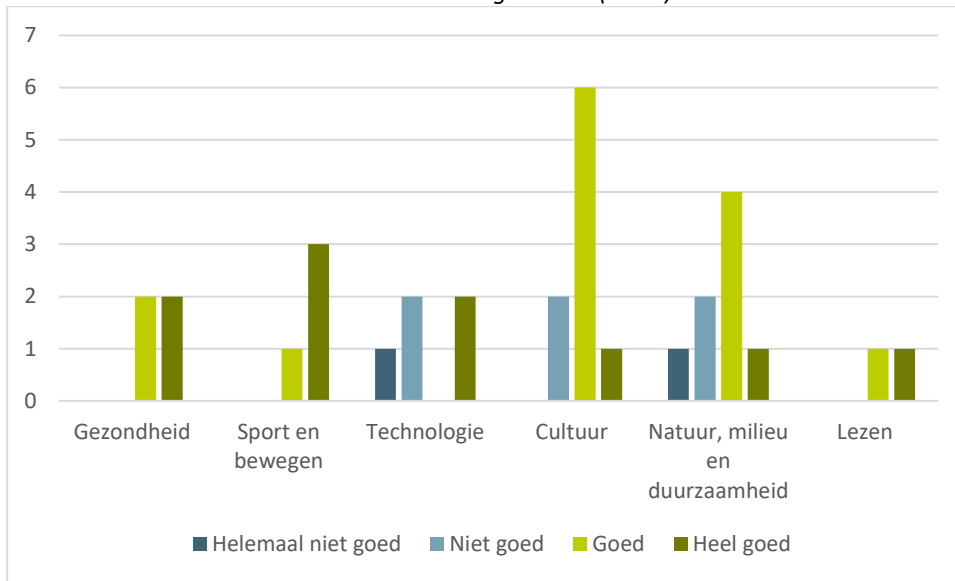
Is uw gebruiksfrequentie van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars door Niet stapelen, maar vervangen veranderd? Beantwoord voor meerdere leergebieden (N=15)

In hoeverre lukt het om de aanbodsdoelen per vakgebied in kaart te brengen? Beantwoord voor meerdere leergebieden (N=15)

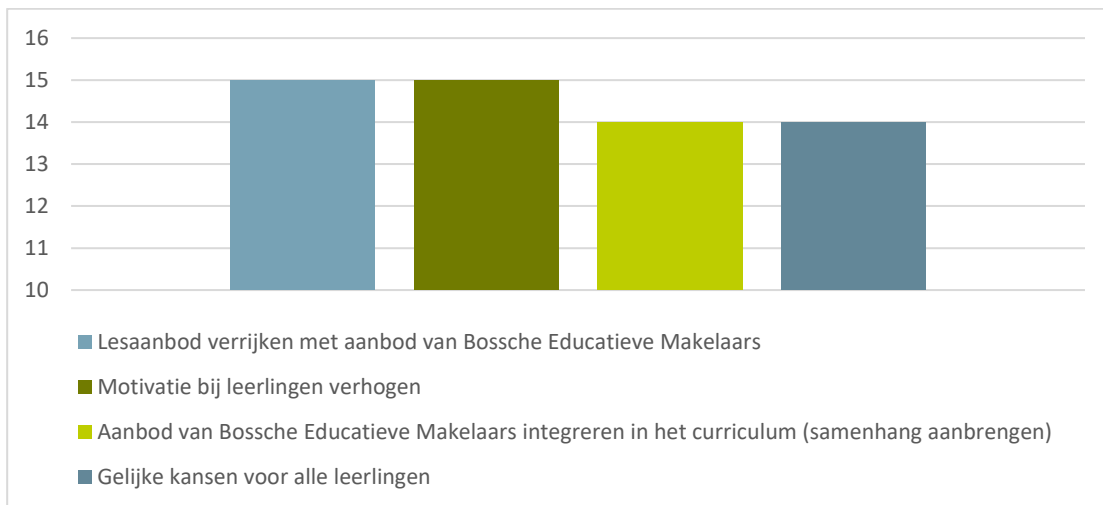
In hoeverre lukt het om als school de regie te nemen in het gebruik van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars? Beantwoord voor meerdere leergebieden (N=15)

5.2 Doelen van Niet stapelen, maar vervangen

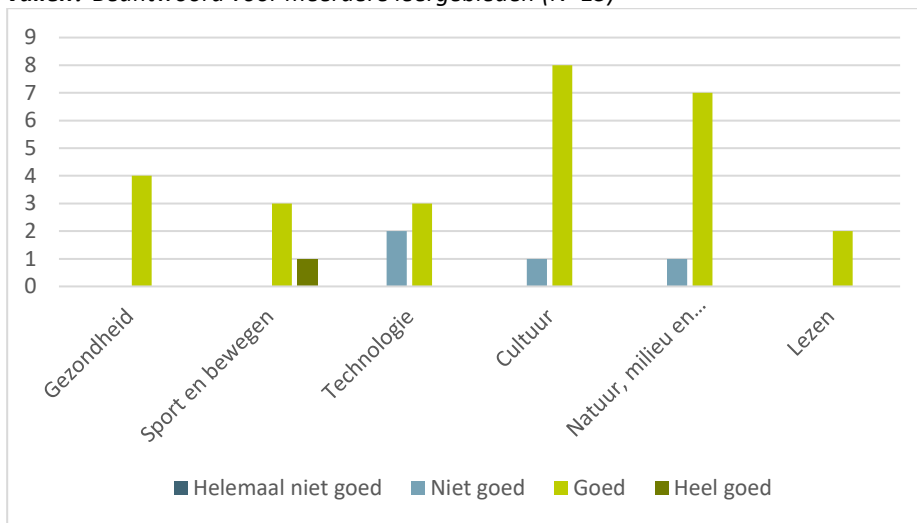
Scholen noemen meerdere doelen van ‘Niet stapelen, maar vervangen’, dit gaat om zowel doelen met betrekking tot de onderwijsinhoud en het curriculum als om doelen met betrekking tot leerlingen. Zo noemen vrijwel alle scholen als doel dat zij het lesaanbod willen verrijken met het aanbod van BEM en dit aanbod willen integreren in het curriculum. Voor de leerlingen noemen zij als belangrijkste doelen om de motivatie bij leerlingen te verhogen en om te werken aan gelijke kansen voor alle kinderen.

Kunt u van de volgende aspecten aangeven of dit voor uw school een doel is van ‘Niet stapelen, maar vervangen’ en hoe belangrijk u dit doel vindt? Meerdere antwoorden mogelijk (N=15)

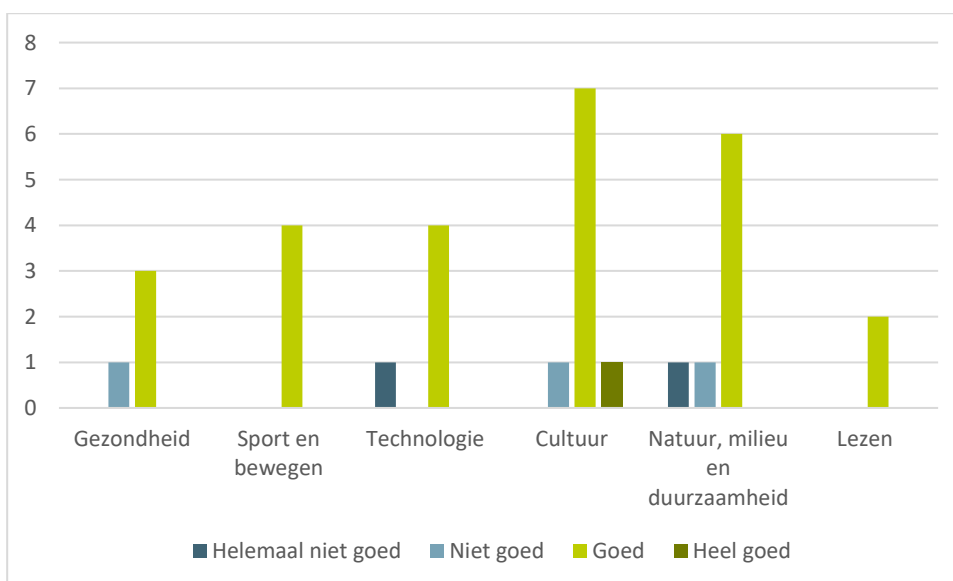

Over het algemeen noemen de respondenten dat het aanbod van de BEM toereikend is om het curriculum mee aan te vullen en zo te verrijken. Daarnaast lukt het de meeste scholen om op basis van de aanbodsdoelen het aanbod van de BEM in het curriculum op te nemen. Een enkele school noemt dat dit (helemaal) niet goed lukt. In de open vragen in de vragenlijst geeft ongeveer de helft van de scholen aan dat de activiteiten nu aansluiten bij de leerlijn en in de meeste gevallen niet als iets extra's erbij worden gedaan, maar een andere les vervangen. Ongeveer een derde van de scholen noemt het de belangrijkste succesfactor van 'Niet stapelen, maar vervangen' dat er meer vanuit de doelen wordt gekeken en gedacht.

In hoeverre is het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars toereikend om uw curriculum mee (aan) te vullen? Beantwoord voor meerdere leergebieden (N=15)

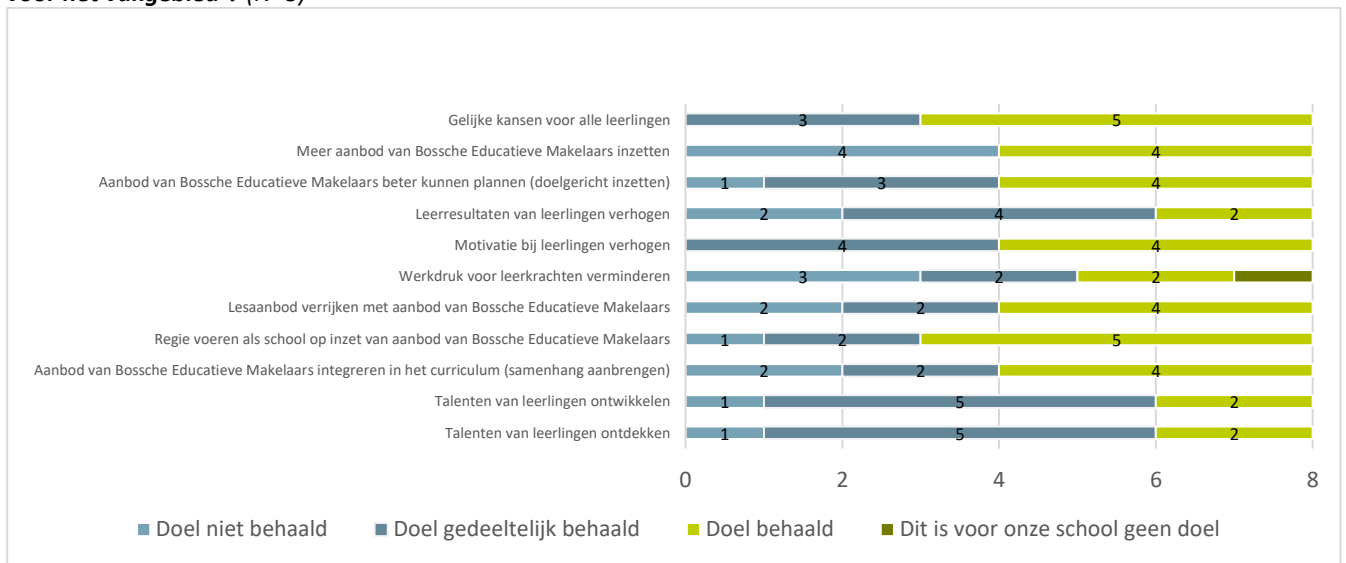
In hoeverre lukt het om op basis van aanbodsdoelen het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars in het curriculum op te nemen? Beantwoord voor meerdere leergebieden (N=15)

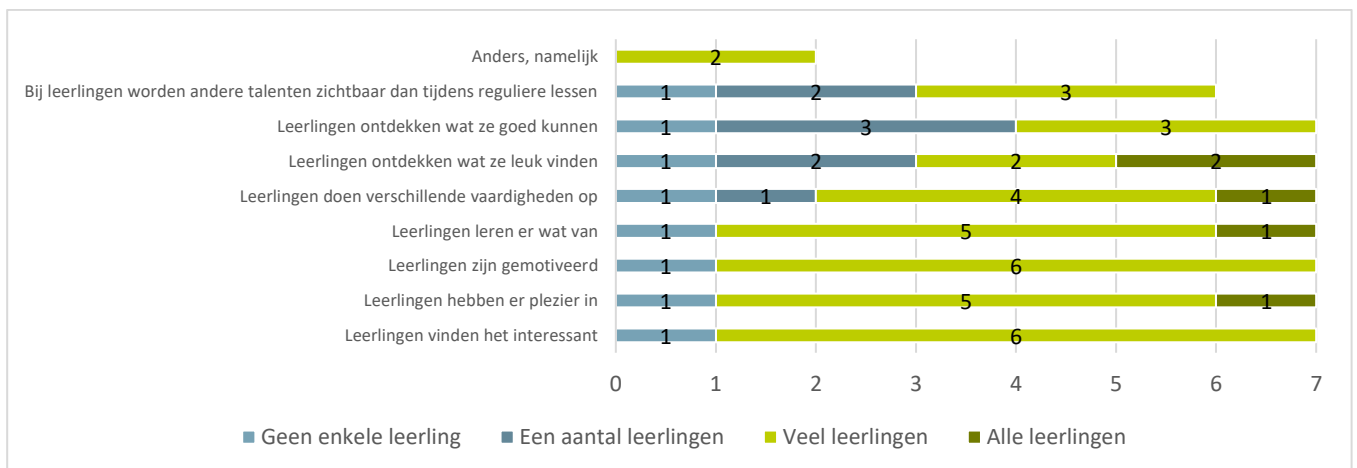
De respondenten geven wisselende antwoorden over het behalen van doelen. Over het algemeen zijn de doelen ten minste gedeeltelijk behaald, maar het is niet op alle scholen gelukt om de werkdruk van leerkrachten te verminderen en meer aanbod van BEM in te zetten.

De meeste respondenten zien dat het werken van ‘Niet stapelen, maar vervangen’ voor de meeste leerlingen van de school wat oplevert. Ze geven met name aan dat veel of zelfs alle leerlingen er wat van leren, gemotiveerd zijn, er plezier in hebben en het interessant vinden.

Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen, maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied⁴? (N=8)

Wat levert het werken volgens de werkwijze van ‘Niet stapelen, maar vervangen’ volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Cultuur⁵? (N=8)

⁴ Er is voor gekozen de resultaten voor vakgebied Cultuur te presenteren, omdat veruit de meeste respondenten voor dit vakgebied kozen bij het beantwoorden van deze vraag

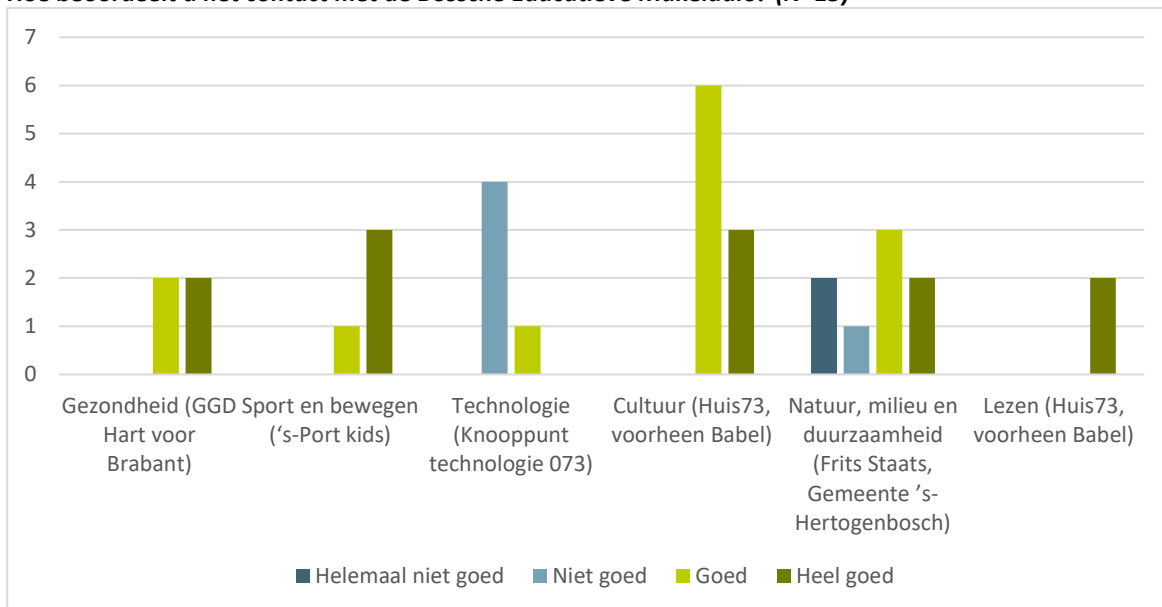
⁵ Er is voor gekozen de resultaten voor vakgebied Cultuur te presenteren, omdat veruit de meeste respondenten voor dit vakgebied kozen bij het beantwoorden van deze vraag

5.3 Tevredenheid over (het aanbod van) de Bossche Educatieve Makelaars

Over het algemeen zijn de respondenten (erg) tevreden over de kwaliteit van het aanbod van de BEM. Voor het vakgebied technologie geldt dat de meeste respondenten hier minder of niet tevreden over zijn. Naast de kwaliteit, zijn de meeste respondenten ook tevreden over het contact met de BEM. De ervaringen over het contact voor het vakgebied natuur, milieu en duurzaamheid zijn wisselend. Het contact met de BEM voor het vakgebied technologie vinden de meeste respondenten niet goed.

Als belangrijkste aandachtspunt noemen de respondenten dat de aanpak NSMV nog verder doorontwikkeld moet worden en dat het vooral belangrijk is dat de rest van het team op school meegenomen wordt in 'Niet stapelen, maar vervangen'.

Hoe beoordeelt u het contact met de Bossche Educatieve Makelaars? (N=15)

5.4 Aanbevelingen voor nieuwe scholen

Aan de respondenten is gevraagd wat zij scholen willen meegeven die willen gaan werken met 'Niet stapelen, maar vervangen'. Het meest genoemd (vijf keer) is om er gewoon mee te starten. Een aantal respondenten geven daarbij aan om wel klein te starten en om zelf de regie te houden. Daarnaast noemen drie scholen dat het werken met 'Niet stapelen, maar vervangen' een investering vraagt van de school, maar ook veel oplevert. Twee scholen noemen dat het belangrijk is om er gelijk een aantal collega's ook bij te betrekken.

6 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk geven we antwoord op de onderzoeksvragen en beschrijven we de belangrijkste conclusies (6.1). Vervolgens geven we een aantal aanbevelingen (6.2) om *Niet stapelen, maar vervangen* door te ontwikkelen en de effecten verder te onderzoeken.

6.1 Conclusies

Bij aanvang van het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat zijn visie en doelen van *Niet stapelen, maar vervangen* en wat is de beoogde werkwijze?
2. Hoe zien het huidige aanbod en de huidige werkwijze op scholen eruit?
3. Wat zijn de ervaringen van de scholen met *Niet stapelen, maar vervangen* en wat zijn daarbij de belangrijkste succesfactoren en knelpunten?
4. Wat zijn de ervaren opbrengsten voor de schoolleider, leerkrachten en leerlingen volgens de scholen?

In deze paragraaf beantwoorden we deze onderzoeksvragen afzonderlijk en sluiten we af met een overkoepelende conclusie.

Onderzoeksvraag 1. Wat zijn visie en doelen van *Niet stapelen, maar vervangen* en wat is de beoogde werkwijze?

De geïnterviewde scholen geven aan dat zij voor de start van *Niet stapelen, maar vervangen* al bezig waren met het ontwikkelen van een visie en/of een breed aanbod op het gebied van met name kunst en cultuur. Dit sloot goed aan bij het doel van *Niet stapelen, maar vervangen*. Er is veel extern aanbod in de omgeving van 's-Hertogenbosch, maar de scholen hadden moeite om hier overzicht in te krijgen en dit vervolgens gestructureerd aan te bieden op hun school. Zij herkenden dan ook de urgentie om het externe aanbod anders te organiseren, waarbij scholen meer de regie kregen om het externe aanbod zo in te zetten dat dit het reguliere aanbod vervangt. Dit was voor de scholen dan ook een belangrijke reden om aan *Niet stapelen, maar vervangen* deel te nemen. Momenteel wordt er binnen *Niet stapelen, maar vervangen* een zoekmachine ontwikkeld waarin al het externe aanbod wordt verenigd, om zo het aanbod beter in kaart te brengen en om de externe partners en de scholen gemakkelijker bij elkaar te brengen.

Het voornaamste doel van de aanpak NSMV was dat het externe aanbod niet meer als *extra* aanbod ingezet zou gaan worden, maar daadwerkelijk in het curriculum zou passen en lessen zou gaan *vervangen*. Dit was voor vrijwel alle scholen die de vragenlijst hebben ingevuld ook het doel van deelname aan de aanpak NSMV en noemen de geïnterviewde scholen ook als voornaamste reden. Uit de vragenlijst blijkt dat de scholen met *Niet stapelen, maar vervangen* meerdere doelen nastreven. De vier belangrijkste doelen zijn de volgende:

1. het verrijken van het lesaanbod met aanbod van BEM (op alle scholen aangemerkt als doel);
2. de motivatie van leerlingen verhogen (op alle scholen aangemerkt als doel);
3. het aanbod van BEM integreren in het curriculum;
4. gelijke kansen voor alle leerlingen.

We zien dat de doelen enerzijds over schoolontwikkeling gaan (verrijking en verbetering van het curriculum, 1 en 3) en anderzijds over beoogde effecten bij leerlingen (2 en 4).

De beoogde werkwijze van *Niet stapelen, maar vervangen* is op hoofdlijnen hetzelfde voor alle scholen. Overeenkomstig is dat er op de scholen een coördinator voor een vakgebied is aangesteld. De coördinator heeft contact met de BEM om af te stemmen welk extern aanbod aansluit bij de wensen van de school, zodat het externe aanbod vervangend is aan het reguliere aanbod. De opzet van *Niet stapelen, maar vervangen* biedt

scholen voldoende mogelijkheden om de verdere werkwijze en invulling van de aanpak NSMV af te stemmen op de context van de eigen school (zie onderzoeksvraag 2).

Onderzoeksvraag 2. Hoe zien het huidige aanbod en de huidige werkwijze op scholen eruit?

Er nemen 15 scholen deel aan *Niet stapelen, maar vervangen*. De aanpak NSMV wordt het meest ingezet voor de leergebieden Cultuur en Natuur, milieu en duurzaamheid. Voor het leergebied Cultuur zijn de meeste coördinatoren aangesteld op de scholen. Voor een aantal andere leergebieden is dit niet gebeurd. Op de meeste scholen wordt in alle bouwen gewerkt met *Niet stapelen, maar vervangen*.

De deelnemende scholen zijn tevreden met het huidige externe aanbod en over de kwaliteit van het aanbod; de meerderheid van de scholen ervaart het aanbod voor ieder leergebied als toereikend om het curriculum mee (aan) te vullen. Het leergebied Technologie is hierin een uitzondering, daarvan is het aanbod onvoldoende toereikend volgens een aantal scholen dat hiermee werkt. De scholen zijn voor de meeste leergebieden tevreden met de afstemming met de BEM. Voor de leergebieden Technologie en Natuur, milieu en duurzaamheid zijn een aantal scholen minder tevreden over de afstemming met de BEM.

Niet stapelen, maar vervangen biedt de scholen voldoende ruimte om een eigen invulling te geven aan de aanpak NSMV, op een wijze die past bij de schoolcontext. Zo werken sommige scholen met een methode, waar de school *Niet stapelen, maar vervangen* en de aanbodsdoelen vervolgens naast legt. Er zijn ook scholen die graag een eigen curriculum samenstellen of vakken willen integreren. Dat deze ruimte er is, maakt dat het scholen goed lukt om de aanpak NSMV in de scholen te implementeren en te laten slagen. De coördinator op de school is verantwoordelijk voor het externe aanbod van een leergebied en stemt dit af met de BEM en het team op de school. In Excel-bestanden houden scholen het overzicht van de aanbodsdoelen en het daarbij aansluitende aanbod bij.

We zien dat zowel het aanbod als de huidige werkwijze binnen de scholen nog in ontwikkeling is. Desalniettemin zijn de scholen tevreden met de huidige aanpak en het externe aanbod. Aan het begin was het voor scholen zoeken hoe precies met *Niet stapelen, maar vervangen* te werken, maar zij vinden daar steeds meer hun weg in. Het lukt beter om de regie te voeren en om het aanbod ook echt *vervangend* te laten zijn. Volgens de scholen hebben ook de makelaars zich steeds verder ontwikkeld. Waar het eerst nog wel even zoeken was hoe de aanbodsdoelen op een zinvolle manier te vullen, lukt dat de makelaars steeds beter.

Onderzoeksvraag 3. Wat zijn de ervaringen van de scholen met 'Niet stapelen, maar vervangen' en wat zijn daarbij de belangrijkste succesfactoren en knelpunten?

Het lukt de deelnemende scholen steeds beter en steeds meer om op basis van de aanbodsdoelen het aanbod van de BEM in het curriculum op te nemen. Scholen benoemen dat de activiteiten beter aansluiten bij de leerlijnen en dat activiteiten steeds vaker reguliere lessen vervangen. Het lukt de scholen steeds beter dan voorheen om vanuit de aanbodsdoelen naar het externe aanbod te kijken en vanuit hier te denken. Dit zorgt voor meer bewustwording op de scholen. Zo noemt een school dat zij beter weten wat zij waarom juist wel of niet doen.

De implementatie van de aanpak NSMV in de school vraagt wel veel tijd van de scholen, maar betaalt zich daarna uit. Het is wel belangrijk dat de betrokkenen voldoende tijd krijgen om aan de implementatie van de aanpak NSMV te werken. Ook ervaren de scholen dat het belangrijk is om de coördinatie van het *Niet stapelen, maar vervangen* goed bij iemand in de school te beleggen. De aangestelde coördinatoren moeten ook affiniteit hebben met het leergebied en zich hierbij betrokken voelen om de aanpak NSMV te laten slagen.

In toenemende mate ervaren de scholen dat zij nu zelf de regie hebben. Als het ware zijn de rollen meer omgekeerd. Waar voorheen de scholen een stortvloed aan aanbod kregen vanuit de aanbieders, zijn nu de scholen aan zet. Zij bepalen eerst aan welk aanbod zij vanuit de aanbodsdoelen behoefte hebben, waarna de aanbieder

het aanbod hierop afstemmen. Dat vraagt dat de externe aanbieders steeds meer moeten kijken welk type aanbod bij de betreffende school past en wat de school nodig heeft. De makelaar is op de hoogte van de wensen van de school en gaat op zoek naar het bijpassende aanbod. Hierdoor zijn scholen steeds meer in staat om lessen te vervangen met het externe aanbod. Uit de vragenlijst blijkt dat de respondenten inderdaad het gevoel hebben meer regie te kunnen nemen in het gebruik van het aanbod van de BEM. Toch geeft een deel van de respondenten ook aan dat dit nog (helemaal) niet goed gaat. Hier is dus nog wel ruimte voor verbetering.

De belangrijkste succesfactoren van *Niet stapelen, maar vervangen* zijn volgens de scholen de volgende:

- scholen ervaren de vrijheid om de werkwijze van *Niet stapelen, maar vervangen* aan te passen aan de schoolcontext;
- de regie ligt meer dan voorheen bij de scholen;
- de aanpak NSMV stimuleert het denken vanuit aanbodsdoelen en leerlijnen, wat vervolgens kan leiden tot verdere schoolontwikkeling.

De scholen noemen niet veel knelpunten, de knelpunten hebben vooral betrekking op de verdere ontwikkeling van de aanpak NSMV. Zo zouden de scholen graag gebruik gaan maken van de digitale zoekmachine. Daarnaast noemen de scholen dat de werkwijze van de aanpak NSMV zich nog verder moet verankeren in de scholen. Bijvoorbeeld door de werkwijze nog meer eigen te maken, beter te borgen in het team en door meer collega's bij *Niet stapelen, maar vervangen* te betrekken.

Onderzoeksvraag 4. Wat zijn de ervaren opbrengsten voor de schoolleider, leerkrachten en leerlingen volgens de scholen?

De scholen ervaren verschillende opbrengsten, zowel voor de scholen als voor de leerlingen. Met deelname aan *Niet stapelen, maar vervangen* hebben zij ook bepaalde doelen (zie onderzoeksvraag 1). Uit de vragenlijst blijkt dat de scholen de meeste doelen ten minste gedeeltelijk behaald hebben.

Toch lukt het nog niet om alle doelen te behalen. Zo lijkt het meer inzetten en beter plannen van het aanbod van de BEM nog niet altijd te lukken en is het nog lastig om de werkdruk van leerkrachten te verminderen (al was dit op de meeste scholen ook geen doel). Er zijn ook scholen waar het wel goed lukt om werkdruk te verminderen door *Niet stapelen, maar vervangen*. Scholen geven aan dat het ook tijd kost om de aanpak NSMV eerst goed te implementeren en dat de winst, waaronder het verlagen van de werkdruk, daarna past volgt.

Scholen noemen dat voor hen de belangrijkste opbrengsten zijn dat ze meer regie hebben over het gebruik maken van het externe aanbod en dat dit aanbod niet bovenop, maar in plaats van de reguliere lessen komt. Doordat scholen meer aan het roer staan, passen de externe aanbieders het aanbod meer dan voorheen aan op de wensen van de school. Voor de leerkrachten was het eerst meestal wel wennen om op deze manier naar het curriculum en het externe aanbod te kijken. Ze moeten hun oude manier van lesgeven en hun leerlingen meer loslaten en dit is soms lastig. Ook moet de werkwijze zich op sommige scholen nog verder in het team verspreiden. Toch zien de scholen met name voordelen, zowel voor de leraren als voor de leerlingen.

Voor de leerlingen zien de scholen als belangrijkste opbrengsten dat leerlingen verschillende vaardigheden opdoen, kennis opdoen door het externe aanbod, ontdekken wat ze goed kunnen en meer creativiteit laten zien. Ook noemen scholen in de gesprekken dat zij zien dat kinderen geregeld hele andere kanten van zichzelf tonen en nieuwsgieriger zijn. Ook zien de scholen meer enthousiasme, meer betrokkenheid en minder onrust en moeilijk gedrag in de klas.

Overkoepelende conclusie

Het uitgangspunt van *Niet stapelen, maar vervangen* was om het externe aanbod op scholen zo in te zetten, dat dit de reguliere lessen (deels) vervangt er niet nog eens bovenop komt. Hiervoor is het aanbod inzichtelijker gemaakt, met de BEM als schakel tussen de scholen en de aanbieders. De scholen zien de noodzaak hiervan in, wat ertoe leidt dat zij aan deze aanpak deelnemen en zich hier ook betrokken bij voelen. Over het algemeen wordt de aanpak NSMV positief op de scholen ontvangen.

De scholen ervaren al verschillende opbrengsten van *Niet stapelen, maar vervangen*, zowel voor de schoolontwikkeling als voor de leerlingen. De inzet van de BEM en het overzicht in het externe aanbod ondersteunt scholen steeds meer in het denken vanuit aanbodsdoelen. Extern aanbod wordt nu steeds vaker gekozen op basis van de aanbodsdoelen en steeds minder vaak 'omdat het leuk is'. Deze omslag in denken leidt ertoe dat reguliere lessen in toenemende mate vervangen worden door extern aanbod en dat scholen hier de regie in hebben. Scholen noemen dat de omslag om meer te denken vanuit aanbodsdoelen, in toenemende mate plaatsvindt en ook ondersteunend is aan de schoolontwikkeling. Zo geven sommige scholen aan dat zij hierdoor steeds meer de lesmethodes los durven laten. Andere scholen geven aan dat *Niet stapelen, maar vervangen* hen ondersteunt in het ontwikkelen van een eigen curriculum.

Voor de leerlingen noemen de scholen als belangrijkste opbrengsten dat het de motivatie van leerlingen verhoogt, dat leerlingen meer verschillende vaardigheden ontwikkelen en dat ze ook meer leren van het externe aanbod nu dat beter in het curriculum is ingebed.

Over het algemeen concluderen we dat *Niet stapelen, maar vervangen* nog volop in ontwikkeling is. Zowel de digitale zoekmachine als de werkwijze op de scholen. De scholen kijken uit naar het moment dat zij met de digitale zoekmachine aan de slag kunnen gaan en hopen dat de aanpak NSMV zich verder kan door ontwikkelen. Het lukt scholen steeds beter om te denken vanuit aanbodsdoelen, meer regie te krijgen op het aanbod en dit daadwerkelijk *vervangend* in te zetten en niet complementair aan het reguliere aanbod. De werkwijze moet nog wel een stevigere plek in de scholen krijgen. Vaak zijn er nu één of twee kartrekkers vanuit de school, maar is de werkwijze nog niet doorgesijpeld naar de rest van het team. Om de aanpak NSMV verder door te ontwikkelen en binnen de scholen uit te rollen, is nog meer tijd nodig.

6.2 Aanbevelingen

Aan de hand van de resultaten en de conclusies formuleren we een aantal aanbevelingen. Deze aanbevelingen kunnen dienen als richtlijnen voor het verder ontwikkelen van *Niet stapelen, maar vervangen* en om effecten verder te onderzoeken. De aanbevelingen luiden als volgt:

Verbetering van de dienstverlening.

Over het algemeen zijn de scholen tevreden over het externe aanbod en de afstemming met de BEM. Voor twee leergebieden zien de scholen nog wel verbeterpunten, namelijk voor technologie en natuur, milieu en duurzaamheid. Door te werken aan een gelijkwaardigere dienstverlening tussen de leergebieden, weten scholen wat zij kunnen verwachten van de BEM en is dat voor alle leergebieden (ongeveer) gelijk. We verwachten dat dit scholen mede kan stimuleren om de aanpak van *Niet stapelen, maar vervangen* voor meer leergebieden in te gaan zetten.

Breng leerlingprestaties- en ontwikkelingen in kaart.

Om uitspraken te kunnen doen over de effectiviteit van *Niet stapelen, maar vervangen* is het nodig om de prestaties van de deelnemende leerlingen over de tijd in kaart te brengen. Op die manier wordt inzicht verkregen

in de mate waarin *Niet stapelen, maar vervangen* effect heeft op de leerlingprestaties. Idealiter worden de resultaten vergeleken met een groep vergelijkbare leerlingen van een school die *niet* met de aanpak NSMV werkt; zij vormen dan de controlegroep. Door deze data over een langere periode te verzamelen, kunnen uiteindelijk de effecten op leerlingprestaties onderzocht worden.

Naast leerlingprestaties kan het onderzoek zich ook richten op andere ontwikkelingen bij leerlingen, waarvan scholen nu de eerste opbrengsten bij leerlingen zien. Hierbij kan gedacht worden aan:

- motivatie voor school;
- self-efficacy (vertrouwen in eigen kunnen);
- nieuwsgierige houding;
- welbevinden in relatie tot de leraar en andere leerlingen.

Herhaling en uitbreiding van het onderzoek.

Een wens van de opdrachtgevers was het verzorgen van een meetinstrument dat ook in de toekomst afgenomen kan worden. Met de vragenlijst en de interviewleidraden is aan die wens voldaan. In navolging van de eerste aanbeveling is ons advies dan ook om dit onderzoek in de toekomst vaker uit te voeren, om inzicht te krijgen in de werking en ontwikkeling van *Niet stapelen, maar vervangen*. Daarbij is monitoronderzoek het middel om vervolgens de aanpak van *Niet stapelen, maar vervangen* te monitoren en bij te sturen. Door het onderzoek te herhalen is in kaart te brengen of en in hoeverre knelpunten worden verholpen en op welke manier (de tevredenheid met) *Niet stapelen, maar vervangen* zich ontwikkelt in de loop van de jaren.

Door het onderzoek verder uit te breiden kan nog nauwkeuriger in kaart worden gebracht wat de effecten voor leerlingen zijn, maar ook wat de aanpak NSMV voor effect heeft op de schoolontwikkeling en professionalisering van de leerkrachten. In dit onderzoek zien we eerste aanwijzingen dat *Niet stapelen, maar vervangen* ook kan leiden tot een professionaliseringsslag bij leerkrachten door meer te denken vanuit aanbodsdoelen en vanuit daar het onderwijs vorm te geven. In vervolgonderzoek zou dit verder onderzocht kunnen worden.

Ondersteun en faciliteer leerkrachten in het (digitaal) werken met *Niet stapelen, maar vervangen*.

Uit de interviews op de drie pilotscholen blijkt dat leerkrachten het werken met *Niet stapelen, maar vervangen* soms als spannend ervaren. Het vraagt van hen om uit hun comfortzone te treden door op een andere manier les te geven, de kinderen uit hun klas op momenten los te laten en wellicht ook andere lessen te geven dan ze gewend zijn. Daarnaast kost de implementatie van deze aanpak veel tijd. Nu nemen er vooral leerkrachten deel aan deze aanpak die hier gemotiveerd voor zijn en vaak als kartrekker in de school fungeren. De volgende uitdaging is om de aanpak NSMV verder te verspreiden. Om dat te bereiken, is het belangrijk dat andere collega's en nieuwe scholen hiertoe gemotiveerd raken. Het is daarbij van belang om de leerkrachten zo goed mogelijk te faciliteren en hierin te ondersteunen. Dit kan bijvoorbeeld door middel van de volgende activiteiten:

- Collegiale visitatie. Door leerkrachten bij elkaar te laten kijken en te laten zien hoe hun collega's dingen aanpakken en welke opbrengsten zij ervaren, zorg je ervoor dat ze elkaar vragen kunnen stellen, ervaringen kunnen delen en elkaar kunnen laten zien hoe ze bepaalde knelpunten en valkuilen aanpakken.
- Het team betrekken bij de ontwikkeling van NSMV op school. Door het onderwijsteam vanaf de start te betrekken bij de visie en het proces, krijgen de leerkrachten het gevoel er onderdeel van te zijn en sterker het gevoel eigenaar te zijn van dit proces. Dit helpt in het enthousiasmeren van leerkrachten en het implementeren van vernieuwingen als NSMV.

Daarnaast zal de ontwikkeling van de digitale zoekmachine een belangrijk middel zijn om leerkrachten te ondersteunen en faciliteren in het werken met *Niet stapelen, maar vervangen*. Door de digitale zoekmachine zal de aanpak NSMV gemakkelijker te implementeren zijn en ook minder tijd kosten. We verwachten dat de digitale

zoekmachine ook een middel zal zijn dat scholen over de streep kan motiveren om met de aanpak van *Niet stapelen, maar vervangen* te gaan werken.

Neem als schoolbestuur een sterk faciliterende rol in het proces.

Om het werken met *Niet stapelen, maar vervangen* zo goed mogelijk te implementeren, lijkt het verstandig dat de schoolbesturen zorgen voor voldoende tijd, ruimte en voorzieningen op en voor de scholen om te (leren) werken met *Niet stapelen, maar vervangen*. Ook moeten zij ervoor zorgen dat scholen gemotiveerd zijn voor deelname en dat er een duidelijke visie bij de scholen ligt op het gebied van het integreren van extern aanbod en daarvoor actief afstemmen met de BEM.

Het ontwikkelen van de zoekmachine om het externe aanbod in kaart te brengen speelt hier een belangrijke rol in. Dit maakt het werken met *Niet stapelen, maar vervangen* voor (nieuwe) leerkrachten of scholen gemakkelijker en laagdrempeliger.

Bijlage 1 Interviewleidraad

Algemeen

1. Kun je eerst eens kort uitleggen wat NSMV is en wat het voor jouw school betekent?
2. Bij welke vakgebieden zet je NSMV in? (Gezondheid, sport en bewegen, technologie, cultuur, natuur/milieu en duurzaamheid, lezen).
3. Voor welke vakgebieden is een coördinator op school aanwezig?
4. Voor welke vakgebieden zetten jullie Bossche Educatieve Makelaars in? Hoe verloopt het contact? Wat betekenen jullie voor elkaar? Wat heb je elkaar te bieden?

Doelen

5. Wat zijn voor jullie school de doelen van Niet Stapelen Maar Vervangen? Wat moet het opleveren? En zie je daar al eerste resultaten van?

Werkwijze

6. Voor welke vakgebieden hebben jullie aanbodsdoelen in kaart gebracht? Hoe ging dat in z'n werk? En hoe koppel je daar het aanbod van de BEM aan? Kun je voorbeelden geven?
7. Hoe ziet het aanbod voor de vakgebieden met NSMV er nu uit? Kun je voorbeelden geven?
8. Wat zie je op de volgende gebieden gebeuren door NSMV:
 - Aanbod van BEM integreren in curriculum
 - Regie voeren als school op aanbod BEM
 - Werkdruk leraren
 - Lesaanbod verrijken door aanbod BEM
 - Kwaliteit van het aanbod
 - Aanbod BEM beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)
 - Meer aanbod BEM inzetten dan voorheen
9. Wat is de grootste verandering ten opzichte van de oude manier van werken?
10. Wat is er nodig om deze manier van werken te borgen?

Resultaten

11. Wat zie je bij kinderen als het gaat om:
 - Verhoogde betrokkenheid
 - Talenten ontdekken en ontwikkelen
 - Gelijke kansen voor alle kinderen
 - Motivatie van kinderen
 - Leerresultaten
12. Wat zijn de sterkste punten van NSMV?
13. Wat moet er nog worden verbeterd?
14. Zou je NSMV aanraden aan andere scholen? Zo ja, wat zijn de randvoorwaarden?

Bijlage 2 Vragenlijst

Achtergrond

Op welke school werkt u?

- BS Noorderlicht
- KC aan de Oosterplas
- KC Caleidoscoop
- KC de Groote Wielen
- KC de Hobbit
- KC de Hoven
- KC de Ontdekking
- KC de Springplank
- KC de Terp
- KC de Wijboom
- KC den Krommenhoek
- KC het Rondeel
- KC Palet
- KC Wittering.nl
- LW Beekmanschool

Wanneer is uw school gestart met *Niet stapelen maar vervangen*?

- 2017-2018
- 2018-2019
- 2019-2020

Welke functie(s) vervult u binnen de school? *Meerdere antwoorden mogelijk.*

- Coördinator gezondheid
- Coördinator sport en bewegen
- Coördinator technologie
- Cultuurcoördinator
- Coördinator natuur, milieu en duurzaamheid
- Lees- of taalcoördinator
- Vakleerkracht lichamelijke opvoeding
- Vakleerkracht anders, namelijk: _____
- Directeur
- Intern begeleider
- Leerkracht onderbouw
- Leerkracht middenbouw
- Leerkracht bovenbouw
- Anders, namelijk: _____

ROUTING

Voor welk(e) vakgebied(en) werkt uw school met *Niet stapelen maar vervangen*?

- Gezondheid
- Sport en bewegen
- Technologie
- Cultuur

Natuur, milieu en duurzaamheid

Lezen

[Routing op basis van dit antwoord, vervolgvragen alleen over aangevinkte onderdelen]

Voor welk(e) vakgebied(en) is er (inclusief uzelf) een coördinator op uw school? Meerdere antwoorden mogelijk.

Gezondheid

Sport en bewegen

Technologie

Cultuur

Natuur, milieu en duurzaamheid

Lezen

Er is geen coördinator, want _____

Beoogde doelen

Kunt u van de volgende aspecten aangeven of dit voor uw school een doel is van *Niet stapelen maar vervangen* en hoe belangrijk u dit doel vindt?

	Heel belangrijk	Belangrijk	Neutraal	Onbelangrijk	Heel onbelangrijk	Dit is voor onze school geen doel
Talenten van leerlingen ontdekken						
Talenten van leerlingen ontwikkelen						
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)						
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars						
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars						
Werkdruk voor leerkrachten verminderen						
Motivatie bij leerlingen verhogen						
Leerresultaten van leerlingen verhogen						
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)						
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten						
Gelijke kansen voor alle leerlingen						

Huidige werkwijze

In welke bouw(en) werkt u momenteel met *Niet stapelen maar vervangen*?

[Routing: in alle vragen alleen de vakgebieden terug laten komen die in het begin zijn aangevinkt]

	Onderbouw	Middenbouw	Bovenbouw
Gezondheid			
Sport en bewegen			
Technologie			
Cultuur			
Natuur, milieu en duurzaamheid			
Lezen			

Wordt er op uw school overlegd (met betrokken teamleden en/of directie) over *Niet stapelen maar vervangen*?

	Ja, we overleggen op structurele basis	Ja, we overleggen op incidentele basis	Nee, er wordt niet of nauwelijks overlegd
Gezondheid			
Sport en bewegen			
Technologie			
Cultuur			
Natuur, milieu en duurzaamheid			
Lezen			

Is uw gebruiksfrequentie van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars door *Niet stapelen maar vervangen* veranderd?

	Minder gebruik	Evenveel gebruik	Meer gebruik
Gezondheid			
Sport en bewegen			
Technologie			
Cultuur			
Natuur, milieu en duurzaamheid			
Lezen			

In hoeverre lukt het om de aanbodsdoelen per vakgebied in kaart te brengen?

	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed	Niet van toepassing
Gezondheid					
Sport en bewegen					
Technologie					
Cultuur					
Natuur, milieu en duurzaamheid					
Lezen					

In hoeverre lukt het om op basis van aanbodsdoelen het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars in het curriculum op te nemen?

	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid				
Sport en bewegen				
Technologie				
Cultuur				
Natuur, milieu en duurzaamheid				
Lezen				

In hoeverre is het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars toereikend om uw curriculum mee (aan) te vullen?

	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid				
Sport en bewegen				
Technologie				
Cultuur				
Natuur, milieu en duurzaamheid				
Lezen				

Wat vindt u van de kwaliteit van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars?

	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid				
Sport en bewegen				
Technologie				
Cultuur				
Natuur, milieu en duurzaamheid				
Lezen				

In hoeverre lukt het om als school de regie te nemen in het gebruik van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars?

	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid				
Sport en bewegen				
Technologie				
Cultuur				
Natuur, milieu en duurzaamheid				
Lezen				

Hoe beoordeelt u het contact met de Bossche Educatieve Makelaars?

	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid (GGD Hart voor Brabant)				
Sport en bewegen ('s-Port kids)				
Technologie (Knooppunt technologie 073)				
Cultuur (Huis 73, voorheen Babel)				
Natuur, milieu en duurzaamheid (Frits Staats, Gemeente 's-Hertogenbosch)				
Lezen (Babel)				

Wat is de grootste verandering ten opzichte van de oude manier van werken nu u met *Niet stapelen maar vervangen* werkt?

Succesfactoren en knelpunten

Welke succesfactoren ziet u bij *Niet stapelen maar vervangen*?

Wat moet er nog worden verbeterd om *Niet stapelen maar vervangen* nog beter in te kunnen zetten op uw school?

Wat zou u andere scholen willen meegeven die met *Niet stapelen maar vervangen* (willen) gaan werken?

Ervaren opbrengsten

U gaat in de volgende vraag voor één of twee vakgebieden waar u *Niet stapelen maar vervangen* inzet de behaalde doelen invullen. Voor welk(e) vakgebied(en) wilt u dit doen?

- Gezondheid
- Sport en bewegen
- Technologie
- Cultuur
- Natuur, milieu en duurzaamheid
- Lezen

[Maximaal twee aanvinken, per aangevinkt vakgebied de volgende twee tabellen invullen. Hier dus nieuwe routing! Niet meer op basis van de ROUTING vraag aan begin van vragenlijst.]

Als u kijkt naar de doelen van *Niet stapelen maar vervangen* in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied [INVULLEN NAAM VAKGEBIED]?

	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Dit is voor onze school geen doel
Talenten van leerlingen ontdekken				
Talenten van leerlingen ontwikkelen				
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)				
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars				
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars				
Werkdruk voor leerkrachten verminderen				
Motivatie bij leerlingen verhogen				
Leerresultaten van leerlingen verhogen				
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)				
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten				
Gelijke kansen voor alle leerlingen				

Opbrengsten bij leerlingen

Wat levert het werken volgens de werkwijze van *Niet stapelen maar vervangen* volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied [INVULLEN NAAM VAKGEBIED]:

	Geen enkele leerling	Een aantal leerlingen	Veel leerlingen	Alle leerlingen
Leerlingen vinden het interessant				
Leerlingen hebben er plezier in				
Leerlingen zijn gemotiveerd				
Leerlingen leren er wat van				
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op				
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden				
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen				
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen				
Anders, namelijk...				

Bijlage 3 Tabellenrapport

Tabel 1. Op welke school werkt u? (n=15)

School	Aantal
BS Noorderlicht	1
KC aan de Oosterplas	1
KC Caleidoscoop	1
KC de Groote Wielen	1
KC de Hobbit	1
KC de Hoven	1
KC de Ontdekking	1
KC de Springplank	1
KC de Terp	1
KC de Wijboom	1
KC den Krommenhoek	1
KC het Rondeel	1
KC Palet	1
KC Wittering.nl	1
LW Beekmanschool	1

Tabel 2. Wanneer is uw school gestart met 'Niet stapelen, maar vervangen'? (n=15)

Schooljaar	Aantal
2017-2018	8
2018-2019	4
2019-2020	3

Tabel 3. Welke functies vervult u binnen uw school (n=15)

Functie	Aantal
Coördinator gezondheid	1
Coördinator sport en bewegen	1
Coördinator technologie	0
Cultuurcoördinator	1
Coördinator natuur, milieu en duurzaamheid	0
Lees- of taalcoördinator	1
Vakleerkracht lichamelijke opvoeding	1
Vakleerkracht anders, namelijk	0
Directeur	12
Intern begeleider	0
Leerkracht onderbouw	1
Leerkracht middenbouw	0
Leerkracht bovenbouw	3
Anders, namelijk	7

Tabel 4. Voor welk(e) vakgebied(en) werkt uw school met Niet stapelen maar vervangen? (n=15)

Vakgebieden	Aantal
Gezondheid	4
Sport en bewegen	4
Technologie	5
Cultuur	9
Natuur, milieu en duurzaamheid	8
Lezen	2

Op basis van de bovenstaande vraag is bepaald welke verdere vragen de respondent te zien kreeg. Voor de vragen die specifiek beantwoord dienden te worden per vakgebied, hebben zij enkel de vragen hoeven te beantwoorden over de vakgebieden waarmee zij op school werken met 'Niet stapelen, maar vervangen'. Hierdoor staat boven sommige tabellen dat de vraag door minder dan 15 respondenten is beantwoord (n=15).

Tabel 5. Voor welk(e) vakgebied(en) is er (inclusief uzelf) een coördinator op uw school? Meerdere antwoorden mogelijk. (n=15)

Coördinator per vakgebied	Nee	Ja
Gezondheid	0	4
Sport en bewegen	0	4
Technologie	2	3
Cultuur	3	6
Natuur, milieu en duurzaamheid	5	3
Lezen	0	2
Er is geen coördinator, want	11	4

Tabel 6. Kunt u van de volgende aspecten aangeven of dit voor uw school een doel is van Niet stapelen maar vervangen en hoe belangrijk u dit doel vindt? (n=15)

Doel	Heel belangrijk	Belangrijk	Neutraal	Onbelangrijk	Heel onbelangrijk	Geen doel
Talenten van leerlingen ontdekken	9	4	2	0	0	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	9	4	2	0	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	7	7	1	0	0	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	10	2	3	0	0	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	9	6	0	0	0	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	7	5	1	0	0	2
Motivatie bij leerlingen verhogen	12	3	0	0	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	7	5	3	0	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	6	7	1	0	0	1
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	4	6	5	0	0	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	10	4	1	0	0	0

Tabel 7. In welke bouw(en) werkt u momenteel met Niet stapelen maar vervangen? Meerdere antwoorden mogelijk. (n=15)

Bouw	Onderbouw	Middenbouw	Bovenbouw
Gezondheid	3	3	3
Sport en Bewegen	3	3	3
Technologie	4	3	3
Cultuur	6	7	6
Natuur, Milieu en Duurzaamheid	7	7	7
Lezen	1	1	1

Tabel 8. Wordt er op uw school overlegd (met betrokken teamleden en/of directie) over Niet stapelen maar vervangen? (n=15)

Overleg	Structurele basis	Incidentele basis	Niet of nauwelijks
Gezondheid	3	1	0
Sport en bewegen	3	1	0
Technologie	1	3	1
Cultuur	5	4	0
Natuur, milieu en duurzaamheid	4	4	0
Lezen	1	1	0

Tabel 9. Is uw gebruiksfrequentie van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars door Niet stapelen maar vervangen veranderd? (n=15)

Gebruiksfrequentie	Minder	Evenveel	Meer
Gezondheid	0	4	0
Sport en bewegen	0	3	1
Technologie	1	3	1
Cultuur	0	3	6
Natuur, milieu en duurzaamheid	0	5	3
Lezen	0	2	0

Tabel 10. In hoeverre lukt het om de aanbodsdoelen per vakgebied in kaart te brengen? (n=15)

Aanbodsdoelen	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid	1	3	0	0
Sport en bewegen	2	2	0	0
Technologie	2	2	0	1
Cultuur	1	6	2	0
Natuur, milieu en duurzaamheid	1	6	0	1
Lezen	0	2	0	0

Tabel 11. In hoeverre lukt het om op basis van aanbodsdoelen het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars in het curriculum op te nemen? (n=15)

Curriculum	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid	0	3	1	0
Sport en bewegen	0	4	0	0
Technologie	0	4	0	1
Cultuur	1	7	1	0
Natuur, milieu en duurzaamheid	0	6	1	1
Lezen	0	2	0	0

Tabel 12. In hoeverre is het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars toereikend om uw curriculum mee (aan) te vullen? (n=15)

Curriculum toereikend	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid	0	4	0	0
Sport en bewegen	1	3	0	0
Technologie	0	3	2	0
Cultuur	0	8	1	0
Natuur, milieu en duurzaamheid	0	7	1	0
Lezen	0	2	0	0

Tabel 13. Wat vindt u van de kwaliteit van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars? (n=15)

Kwaliteit Bossche Educatieve Makelaar	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid	2	2	0	0
Sport en bewegen	3	1	0	0
Technologie	1	1	3	0
Cultuur	1	6	2	0
Natuur, milieu en duurzaamheid	0	6	2	0
Lezen	2	0	0	0

Tabel 14. In hoeverre lukt het om als school de regie te nemen in het gebruik van het aanbod van de Bossche Educatieve Makelaars? (n=15)

Regie	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid	2	2	0	0
Sport en bewegen	3	1	0	0
Technologie	2	0	2	1
Cultuur	1	6	2	0
Natuur, milieu en duurzaamheid	1	4	2	1
Lezen	1	1	0	0

Tabel 15. Hoe beoordeelt u het contact met de Bossche Educatieve Makelaars? (n=15)

Contact met	Heel goed	Goed	Niet goed	Helemaal niet goed
Gezondheid (GGD Hart voor Brabant)	2	2	0	0
Sport en bewegen ('s-Port kids)	3	1	0	0
Technologie (Knooppunt technologie 073)	0	1	4	0
Cultuur (Huis73, voorheen Babel)	3	6	0	0
Natuur, milieu en duurzaamheid (Frits Staats, Gemeente 's-Hertogenbosch)	2	3	1	2
Lezen (Huis 73, voorheen Babel)	2	0	0	0

Tabel 16. U gaat in de volgende vraag voor één of twee vakgebieden waar u Niet stapelen maar vervangen inzet de behaalde doelen invullen. Voor welk(e) vakgebied(en) wilt u dit doen? (n=15)

Inzet vakgebied behaalde doelen	Nee	Ja
Gezondheid	3	1
Sport en bewegen	1	3
Technologie	4	1
Cultuur	1	8
Natuur, milieu en duurzaamheid	4	4
Lezen	2	0

Tabel 17. Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied Gezond? (n=1)

Vakgebied Gezond	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Geen doel voor ons
Talenten van leerlingen ontdekken	1	0	0	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	1	0	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	1	0	0	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	0	1	0	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	1	0	0	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	0	1	0	0
Motivatie bij leerlingen verhogen	1	0	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	1	0	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	1	0	0	0
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	1	0	0	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	1	0	0	0

Tabel 18. Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied Sport? (n=3)

Vakgebied Sport	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Geen doel voor ons
Talenten van leerlingen ontdekken	3	0	0	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	2	1	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	3	0	0	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	3	0	0	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educat. Makelaars	3	0	0	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	3	0	0	0
Motivatie bij leerlingen verhogen	3	0	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	2	0	0	1
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	2	1	0	0
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	2	1	0	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	2	1	0	0

Tabel 19. Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied Techniek? (n=1)

Vakgebied Techniek	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Geen doel voor ons
Talenten van leerlingen ontdekken	0	1	0	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	0	1	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	0	1	0	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	0	1	0	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	0	1	0	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	0	0	1	0
Motivatie bij leerlingen verhogen	0	1	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	0	1	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	0	0	1	0
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	0	1	0	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	1	0	0	0

Tabel 20. Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied Cultuur? (n=8)

Vakgebied Cultuur	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Geen doel voor ons
Talenten van leerlingen ontdekken	2	5	1	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	2	5	1	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	4	2	2	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	5	2	1	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	4	2	2	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	2	2	3	1
Motivatie bij leerlingen verhogen	4	4	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	2	4	2	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	4	3	1	0
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	4	0	4	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	5	3	0	0

Tabel 21. Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied Natuur? (n=4)

Vakgebied Natuur	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Geen doel voor ons
Talenten van leerlingen ontdekken	0	4	0	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	0	4	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	2	1	1	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	3	0	1	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	3	0	1	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	1	1	2	0
Motivatie bij leerlingen verhogen	3	1	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	1	2	0	1
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	2	1	1	0
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	2	1	1	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	2	1	0	1

Tabel 22. Als u kijkt naar de doelen van Niet stapelen maar vervangen in hoeverre zijn die tot nu toe volgens u behaald voor het vakgebied Lezen? (n=0)

Vakgebied Lezen	Doel behaald	Doel gedeeltelijk behaald	Doel niet behaald	Geen doel voor ons
Talenten van leerlingen ontdekken	0	0	0	0
Talenten van leerlingen ontwikkelen	0	0	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars integreren in het curriculum (samenhang aanbrengen)	0	0	0	0
Regie voeren als school op inzet van aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	0	0	0	0
Lesaanbod verrijken met aanbod van Bossche Educatieve Makelaars	0	0	0	0
Werkdruk voor leerkrachten verminderen	0	0	0	0
Motivatie bij leerlingen verhogen	0	0	0	0
Leerresultaten van leerlingen verhogen	0	0	0	0
Aanbod van Bossche Educatieve Makelaars beter kunnen plannen (doelgericht inzetten)	0	0	0	0
Meer aanbod van Bossche Educatieve Makelaars inzetten	0	0	0	0
Gelijke kansen voor alle leerlingen	0	0	0	0

Tabel 23. Wat levert het werken volgens de werkwijze van Niet stapelen maar vervangen volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Gezond? (N=1)

Vakgebied Gezond	Geen enkele lln.	Een aantal lln.	Veel lln.	Alle lln.
Leerlingen vinden het interessant	0	0	1	0
Leerlingen hebben er plezier in	0	0	1	0
Leerlingen zijn gemotiveerd	0	0	1	0
Leerlingen leren er wat van	0	0	0	1
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op	0	0	0	1
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden	0	0	1	0
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen	0	0	1	0
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen	0	0	1	0
Anders, namelijk	0	0	0	0

Tabel 24. Wat levert het werken volgens de werkwijze van Niet stapelen maar vervangen volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Sport? (N=3)

Vakgebied Sport	Geen enkele lln.	Een aantal lln.	Veel lln.	Alle lln.
Leerlingen vinden het interessant	0	0	2	1
Leerlingen hebben er plezier in	0	0	1	2
Leerlingen zijn gemotiveerd	0	0	2	1
Leerlingen leren er wat van	0	0	1	2
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op	0	0	0	3
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden	0	0	2	1
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen	0	0	1	2
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen	0	0	2	1
Anders, namelijk	0	0	0	0

Tabel 25. Wat levert het werken volgens de werkwijze van Niet stapelen maar vervangen volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Techniek? (N=1)

Vakgebied Techniek	Geen enkele lln.	Een aantal lln.	Veel lln.	Alle lln.
Leerlingen vinden het interessant	0	0	1	0
Leerlingen hebben er plezier in	0	0	1	0
Leerlingen zijn gemotiveerd	0	0	1	0
Leerlingen leren er wat van	0	0	1	0
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op	0	0	1	0
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden	0	0	1	0
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen	0	0	1	0
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen	0	0	1	0
Anders, namelijk	0	0	0	0

Tabel 26. Wat levert het werken volgens de werkwijze van Niet stapelen maar vervangen volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Cultuur? (N=7)

Vakgebied Cultuur	Geen enkele lln.	Een aantal lln.	Veel lln.	Alle lln.
Leerlingen vinden het interessant	1	0	6	0
Leerlingen hebben er plezier in	1	0	5	1
Leerlingen zijn gemotiveerd	1	0	6	0
Leerlingen leren er wat van	1	0	5	1
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op	1	1	4	1
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden	1	2	2	2
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen	1	3	3	0
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen	1	2	3	0
Anders, namelijk ⁶	0	0	2	0

Tabel 27. Wat levert het werken volgens de werkwijze van Niet stapelen maar vervangen volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Natuur? (N=4)

Vakgebied Natuur	Geen enkele lln.	Een aantal lln.	Veel lln.	Alle lln.
Leerlingen vinden het interessant	0	0	4	0
Leerlingen hebben er plezier in	0	0	4	0
Leerlingen zijn gemotiveerd	0	0	4	0
Leerlingen leren er wat van	0	0	4	0
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op	0	0	4	0
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden	0	2	2	0
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen	0	2	2	0
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen	0	2	2	0
Anders, namelijk	0	0	0	0

⁶ “kinderen kunnen opgedane kennis/vaardigheden toepassen tijdens vervolg van een project” en “we werken op *school X* met kernconcepten en bieden het onderwijs integraal aan. Veel vragen zijn niet relevant, maar je moet iets invullen. Het niet....aanbod is vooral gericht geweest op vergroten van keus van leerkrachten en daar profiteren kinderen van”

Tabel 28. Wat levert het werken volgens de werkwijze van Niet stapelen maar vervangen volgens u op voor de leerlingen? Kunt u aangeven voor hoeveel leerlingen de volgende uitspraken gelden voor het vakgebied Lezen? (N=0)

Vakgebied Lezen	Geen enkele lln.	Een aantal lln.	Veel lln.	Alle lln.
Leerlingen vinden het interessant	0	0	0	0
Leerlingen hebben er plezier in	0	0	0	0
Leerlingen zijn gemotiveerd	0	0	0	0
Leerlingen leren er wat van	0	0	0	0
Leerlingen doen verschillende vaardigheden op	0	0	0	0
Leerlingen ontdekken wat ze leuk vinden	0	0	0	0
Leerlingen ontdekken wat ze goed kunnen	0	0	0	0
Bij leerlingen worden andere talenten zichtbaar dan tijdens reguliere lessen	0	0	0	0
Anders, namelijk	0	0	0	0

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht

t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80

info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, 12 oktober '20

In opdracht van PO-Raad en SSPOH